

ČAS

Znanstvena revija
„Leonove družbe“

Letnik III. Zvezek 3.

Ljubljana, 1909

Tisk Katoliške Tiskarne.

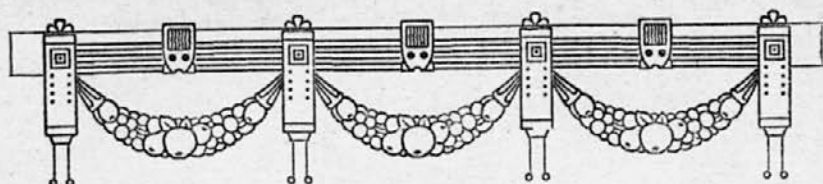
Vsebina.

Svobodna šola in socialna demokracija. (Franc Terseglav)	97
O socialni etiki in pedagogiki. (Šolski svetnik dr. I. Bezjak)	108
Prirodne katastrofe. (Dr. Ales Ušeničnik)	119
Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina. (Fr. Rebó)	125
Ali so na zvezdah živa bitja? (Kanonik Iv. Susnik)	130
Nekaj slovanskih vprašanj. (Dr. Leopold Lénard):	
3. Zedinjenje cerkva	136
Novе knjige: Ivan Podlesnik, Knjigovodstvo, II. del. — J. K., Veliki moment	140
Druge knjige: Dr. Fr. Ilešič, Kultura in politika. — Joh. Jørgensen, I. K. Huysmans. — O. Urban Talija, »Errores scientifici et historici«	141
Listek: Ob Darwinovi stoletnici. — Naravoslovci proti Haecklu. — Sine nomine lusus. — Socialno zavarovanje	142
Glasnik Leonove družbe	144

»Čas« izhaja po desetkrat na leto. Naročnina: 5 kron, za dijake 3 krone. Za člane »Leonove družbe« je naročnina plačana z letnino. (Letnina rednih članov 10 kron, letnina podpornih članov 6 kron.) Naročnino sprejema □ □ »Leonova družba« v Ljubljani. □ □

Svobodna šola in socialna demokracija.

Franc Terseglav.

Se se ne motimo, je bil kranjski deželni poslanec, učitelj E. Gangl, ki je lani koncem leta na javnem shodu poudarjal, da veže učiteljstvo s socialno demokracijo skupen kulturni program, svobodna šola v ožjem, boj proti takozvanemu klerikalizmu v širšem zmislu. Njegovo stališče je svobodomiselno učiteljstvo splošno sprejelo. Slovenski javnosti se je zdelo to samoposebi umevno, le socialno-demokraško glasilo »Rdeči Prapor« je, dasi ne ravno ob tej priliki, namignilo, da boj proti klerikalizmu socialni demokraciji ni vse kakor liberalnemu meščanstvu, med katero so se slovenski učitelji, združeni v »Zavezi«, prištevali in se še prištevajo, marveč, da je zanjo poglavitno boj proti kapitalizmu.

Dejstvo je, da pri nas socialna demokracija ni brezpogojno za skupni nastop z liberalnimi in podobnimi »meščanskimi« stranikami proti »klerikalizmu«, kakor ona imenuje politično in nepolitično organizacijo pristašev krščanskega svetovnega naziranja in v prvi vrsti njih versko organizacijo, Cerkev. Celó več! Avstrijska socialna demokracija razmišlja o tem, jeli sploh umesten in njenim načelom primeren liberalno-socialistiški, ali bolje rečeno, meščansko-proletarski blok proti klerikalizmu¹. Na Francoskem je to vprašanje v praksi že popolnoma, v teoriji pa deloma rešeno; izjemne ločitvene postave proti klerikalizmu so se izvedle na podlagi liberalno-socialistiške koalicije in tudi šolske protikrščanske postave se zdaj

¹ To besedo rabimo zdaj zaradi kratkosti in splošne terminologije; v teku razprave bomo pokazali, da je boj naperjen v resnici ne samo proti katolištvu ali katoliški cerkvi, temuč proti temeljnim bitnim načelom krščanstva sploh.

izdelujejo s to večino. Na Italijanskem je tudi protiklerikalni blok gotova stvar; v rimski mestni upravi je izveden do najmanjše podrobnosti. Ne tako v Nemčiji in Avstriji. V Nemčiji socialna demokracija za časa kulturnega boja ni šla povsod in v vsem skupaj z meščanskimi svobodomiselnimi strankami; isto se je pokazalo pri razpravi o izjemnem zakonu proti jezuitom. Prvotako je centrum glasoval načeloma proti izjemnim postavam zoper socialno demokracijo. Ni naš namen zdaj raziskovati, kateri so bili in so razlogi, da nemška socialna demokracija zasleduje to taktiko, le to poudarjamo, da se glede tega ne smemo preveč zanašati na svobodoljubnost socialne demokracije, ki je pri drugih prilikah neštetokrat pokazala, da je nasproti zahtevam in težnjam krščanskomislečnih strank večkrat še velikobolj nestrpná kakor liberalne stranke. Podobno v Avstriji.

Avstrijska socialna demokracija ima svojo znanstveno in politiško revijo »Der Kampf«.¹ Zelo značilno je, da v tem mesečniku, ki ga brezdvoma smemo smatrati za avtentiški vir za presojanje kulturnega, oziroma socialnega in politiškega programa avstrijske socialne demokracije, odlični strankarji nikjer dozdej niso zavzeli načelnega stališča nasproti verskemu vprašanju, če izvzamemo neko razpravo Leuthnerjevo o modernizmu, v kateri izkuša pisec dokazati, da je pozitivnega krščanstva konec in je preostalo le neko religiozno čuvstvo, ki pa nima na kulturni in socialni razvoj človeštva nobenega vpliva. Da socialni demokratje skoro brez izjeme tako mislijo, je neoporečno, vendar za oficielno politiško stališče socialne demokracije nasproti verstvu in njega konkretni obliki, Cerkvi, nima to vsaj navidez nobenega pomena. Važno pa je, da se je v »Kampfu« vnela debata o šolskem vprašanju, o svobodni šoli,² ki je pač najkonkretnejša oblika boja proti takoimenovanemu klerikalstvu in nam zato more čisto nedvoumno pojasniti stališče, ki ga v tem oziru zavzema socialna demokracija.

¹ Dunaj; 1. letnik 1908, 2. letnik 1909.

² L. 1908., in sicer: 8. zvezek (Schacherl: Gemeinsamer Kampfboden? in Seitz: Freie Schule und Sozialdemokratie), 9. zvezek (Mann: Bourgeoisie und Klerikalismus), 11. zvezek (Strasser: Was kann die »Freie Schule« noch leisten?), 12. zvezek (Pattermann: Arbeiterschaft und »Freie Schule«, Teifen: Organisierte Arbeiter und die »Freie Schule«, Mann: Proletariat und Religion).

Preden se spustimo v podrobnejšo kritiko socialističnih mnenj, že izpočetka naglašamo, da se razen Manna ni nihče doteknil bistvenega vprašanja, zakaj je socialna demokracija za svobodno šolo, se li to strinja z njenim programom in kako se boj za brezversko, oziroma za tako šolo, ki se naslanja na izven-cerkveno npravstvo, ujema z njenim načelom, da je verstvo vsakega posameznika zasebna stvar. Po našem mnenju bi morala socialna demokracija glede na šolstvo sprejeti načela, ki smo jih obrazložili v članku »Načelne misli o svobodni šoli« (»Čas« 1907, zv. 3. in 4.) nasproti nemškemu socialnemu demokratu Staudingerju in bremenskim učiteljem. S stališča svobodne vesti bi morala namreč socialna demokracija sklepati takole: V moderni demokratiški državi velja načelo svobode vesti. Po tem načelu pa smejo vse verske in neverske družbe, skratka vse kulturne asociacije, zahtevati, da se vzgaja njihov zarod tako, kakor jim velewa vest, njihovo versko, oziroma neversko prepričanje. Državna šola v državah, v katerih je prebivalstvo mešano po veri in po svojem svetovnem naziranju sploh, je nujno nevtralna, brezkonfesionalna. Taka šola pa je nestvor. Ne ustreže ne katoličanu, ne protestantu, ne socialistu. Verskonačelnih šol pa moderna država ne more ustanavljati, ker nobenih verskih načel nima. Ne preostaja torej nič drugega kakor svobodna šola, za katero pa naj bi država kakor za vsako drugo kulturno, občekoristno napravo prispevala. Seveda, če vzprejme socialna demokracija ta načela, bo morala iti še dalje. Če bi katoličani in protestanti ter druge verske družbe na eni, svobodomiselci, socialni demokratje, komunisti, nacionalni radikalci itd. na drugi strani imeli lastne šole, ali ne bi večkrat trpeli skupni državni interesi, v narodno enotnih državah v prvi vrsti nacionalni in drugi? Seveda; torej bi država morala imeti glede na šolstvo še vedno neko ingerenco, dati vsem neke skupne odredbe. Anarhistovskih ali pa antimilitaristiških šol bi država sploh ne smela trpeti, ako noče izpodkopati sama sebi obstoja. Francoska vlada ima že skušnje v tem oziru. Končno pridemo do tega, da država mora zahtevati od šole, da goji npravna, občni blaginji koristna načela. Zopet pa je težava, kdo bo v moderni, demokratiški državi odločal, kaj so in katera so npravna, obstoju in namenu države koristna načela? Večina? Kaj pa če ta večina nima za lastni, za državni blagor sama zmisla?... Ali je sploh prav, da odloča o kulturnih vprašanjih večina? Ali je dopustno, da se važne, bitne kulturne zahteve

kake znatne manjšine preglasijo po kaki slučajni večini? ... Težkoč je veliko, vendar pa ni iz te zagate zdaj še druge poti kot te, da moramo slejaliprej priti do svobodne šole, katoličani do lastne konfesionalne šole. Če socialna demokracija dosledno izvede ta načela, bi v slučaju, da zavlada kdaj v parlamentu svobodomiselna večina, seveda ne mogla katoličanom vzeti njihove konfesionalne šole.

Na tem stališču bi morala stati socialna demokracija, če ji je res verstvo zasebna stvar posameznikov, v katero se ona, kakor pravi, ne vtika. Socialna demokracija prav posebno naglašá svobodo vesti in ravno Mann¹ izvaja iz tega, da socialna demokracija v zmislu svojega programa priznava vernikom celó pravico do svobodnega, od države neodvisnega združevanja. Oblika za to združevanje je za vsakega vernega katoličana cerkev in sicer katoliška Cerkev. To priznava celo francoska ločitvena postava od l. 1905. Če pa se priznava katoličanom svoboda, da se združujejo v nabožne svrhe, se jim mora priznati tudi svoboda, da se združujejo v vzgojne svrhe! Obe namreč temeljita na svobodi, da sme posameznik imeti, gojiti in vzgojiti v sebi in svoji deci, dokler je pod njegovo natorno oblastjo, svoje svetovno naziranje, kakršnega si svobodno izbere. In da je vsak dober katoličan svobodno, po svoji vesti katoličan, temu socialni demokrat vendar ne bo oporekal. In da je takih mnogo, to je tudi dejstvo.

Ali ni tako? Po zdravi logiki že. Mogoče, da ta ali oni socialni demokrat tudi tako misli. Javno pa tega še noben socialni demokrat ni povedal. Nasprotno! V očitnem nasprotstvu s pravkar obrazloženimi načeli delajo v Avstriji — in drugod seveda tudi — za »svobodno šolo«, ki se pa le tako imenuje, je pa v resnici ateistiška, kar sami priznavajo. Socialna demokracija hoče svobodno šolo v tem zmislu, torej brezversko ali vsaj protikotoliško in izvencerkveno, za vse, kajti sodrugi sodelujejo v društvu »Freie Schule«, katerega končni namen je sedaj veljavno državno šolsko postavo izpremeniti in postaviti vzgojo na temelj takozvane civilne morale. Če bi to zahtevali zase, naj! Da pa krščanskemu ljudstvu tako šolo vsiljujejo, to je nasilje, tiranija! To jakobinstvo so izvedli na Francoskem in izvajajo zdaj dalje, po tem teže tudi pri nas.

□□□□□

¹ »Kampf«, 1908, zv. 9., str. 386.

Ko smo bili po uvodoma omenjenih dejstvih opozorjeni na to, da socialna demokracija »svobodni šoli« nekaj ugovarja, smo tudi z ozirom na več drugih pojavov mislili, da ji je zato nasprotna, ker se načeloma z njenim »meščanskim«, liberalnim protiklerikalizmom ne strinja. Saj se je zadnji čas pri nas mnogo govorilo, da socialna demokracija bistveno nikakor ni protiverska.¹ Če bi socialna demokracija odklonila materialistiško-zgodovinsko naziranje, bi seveda tudi, ako bi se glede na ekonomska načela držala marksizma, res ne bila več po svojem bistvu protiverska. Prvi kristjani so tudi bili nekaki komunisti, seveda ne prisiljeni, ampak prostovoljno. Vendar pa je tudi glede na svoje zadnje socialne namene socialna demokracija po svoji smeri, tendenci, po duhu, ki ga vanje polaga, gotovo protikrščanska, nekako nasprotna njegovemu asketiškemu, onozemskemu idealu. Pa recimo, da tudi v tem oziru sodimo preostro, dejstvo ostane, da je socialna demokracija po svojem postanku in razvoju protiverska in se v tej smeri tudi dalje razvija! Ravno debata o »svobodni šoli« v »Kampfu« to jasno dokazuje. In zato nas je resnično iznenadila, ker smo zlasti zadnji čas glede na vprašanja te vrste o socialni demokraciji sodili rajši dobro kakor slabo. To debata kaže deloma sovražnost do krščanstva, deloma neumevanje, kaj je in hoče. Oglejmo si jo in jo potem presodimo!

Začel je debato graški sodrug Schacherl v bojevitim članku, ki se obrača proti društvu »Freie Schule,« ki se je

¹ Dvoumnost tiči tukaj v besedi bistveno. Če kot bistveno pojmujeemo to, kar je dejansko, je socialna demokracija na vsak način protiverska, ker snuje svoje delovanje ali na Marxovem zgodovinsko-materialistiškem ali na modernem versko-evolucionistiškem temelju. (Če socialni demokrati niso sirovi materialisti, so pa vsi brez izjeme verski evolucionisti.) Tudi če bistveno pomeni to, da tvori versko, oziroma svetovno naziranje socialnemu demokratu — kakor tudi krščanskemu socialcu njegovo — temelj in impulz delovanju, smer vsemu mišljenju, velja isto. Saj tiči za vsemi globljimi problemi verski! Vprašanje bi se moralo zato pravilno postaviti sledeče: Ali se da gospodarski in socialni program socialne demokracije abstrahirati od njenega proti- ali brezverskega? To pa je neoporekljivo. Schäffle, Hohoff in drugi so deloma zasnovali tak zgolj gospodarski socialistički sestav. Če bi socialna demokracija sama to abstrakcijo izvedla v praksi, bi prenehala biti socialna demokracija, kakor je zgodovinsko nastala, in bi postala socialnoreformna stranka v pravem pomenu besede. V koliko bi pri tem morala revidirati tudi svoj socialni program, ali in v koliko bi bil s krščanskega stališča opravičen n. pr. njen razredni boj, to ne spada v okvir te razprave.

ustanovilo l. 1905. in v katero je vstopilo veliko socialno-demokratskih delavcev. Schacherl izvaja sledeče¹:

Socialna demokracija si resno prizadeva, da pridobi svobodomiselnost buržoazijo za skupni boj za stvari, ki so v interesu proletariata in bi morale biti tudi interes meščanstva. To velja prav posebno za boj proti klerikalstvu. Boj proti klerikalstvu bojuje socialno-demokratsko delavstvo s prav posebno vnetostjo. Ne samo na Dunaju, kjer je izkoriščujoče meščanstvo pretežno klerikalno, kjer je torej razredni boj med delavci in izkoriščujočimi sloji političsko identičen z bojem s klerikalizmom, temuč tudi v alpskih deželah, kjer so klerikalni podjetniki v manjšini nasproti nacionalno-liberalnemu meščanstvu in se torej gospodarski boj delavcev obrača skoro izključno proti protiklerikalni buržoaziji, se političski boj delavstva vendarle bojuje z osebno oostrostjo proti klerikalstvu. Delavci rajši bero kak protiklerikalni roman kakor kako brošuro o volivnem pravu. Delavec sovraži klerikalstvo, ker vidi v njem nasprotnika izobrazbe, ki je prvi pogoj za delavčevost osvoboditev. Prav posebno velja to za šolo, in Liechtensteinov predlog, da bi se skrajšala šolska učna doba, je v delavstvu povzročil vsesplošno gibanje proti črnim krtom. Zato je socialno-demokratsko delavstvo ustanovitev »Svobodne šole« veselo pozdravilo, saj je bila zamišljena kot organizacija proti klerikalnim pokvarjevalcem šole in se je izdala skupna parola zoper sovražnike svobode, napredka in znanja. S tem je bilo ustvarjeno skupno torišče za kulturni boj preko, oziroma nad razrednim bojem. Socialno-demokratski delavci so vstopili v krajevne skupine »Svobodne šole« in so, dasi so na ustanovnih shodih bili skoro povsod v pretežni večini, v krajnih odborih predsedstvo navadno prepustili meščanu. Toda delavstvo se je prevaralo. Meščanstvo je za svobodno šolo jelo kazati veliko nezanimanje. Delavstvo je posebno to zamerilo, da svobodomiselnost učitelji, ki so v prvi vrsti poklicani za boj za svobodno šolo, niso hoteli vstopiti v društvo ne kot odborniki, ne kot člani. Niso hoteli ali se niso upali, kar je za končni namen cele akcije vseeno. Meščanstva v pretežni večini ni bilo moč mobilizirati za šolski boj. Pokazalo se je tudi, da tudi kulturne parole in nameni razrednega nasprotstva ne morejo pre-

¹ Izvajanja socialističnih člankarjev podajamo v kontekstu ter kolikor mogoče z njihovo lastno terminologijo, da jih bistveno predočimo čisto verno in objektivno.

mostiti. Kriza je najprej nastala v Gradcu, ker so načelniki krajevnih odborov »Svobodne šole«, med njimi vseučiliški profesorji in občinski svetovavci, podpisali pri dopolnivnih volitvah za tretji mestni volivni razred volivni oklic, v katerem so nasproti socialno-demokraškimi kandidatom priporočali klerikalne kompromisne kandidate. Socialno-demokraški delavci niso imeli nič proti temu, da so v tem volivnem boju nemški nacionalci zoper socialne demokrate posegli tudi po tem sredstvu, le tega si niso mogli tolmачiti, da so nemško-nacionalni odborniki protiklerikalne svobodne šole proti socialni demokraciji, ki je glavna opora svobodni šoli, nastopili za klerikalce. Od tega časa se je začel liberalno-socialistiški blok v »Svobodni šoli« rušiti; ne samo v Gradcu, v alpskih deželah, temveč tudi drugod.¹ Tembolj, ker so svobodomiselnih meščanskih strank ob priliki zadnjih državnozbornih volitev l. 1907. pri ožjih volitvah sklenile koalicio s klerikalci proti socialnim demokratom in so tako koalicio tudi v parlamentu, oziroma v ministrstvu zasnovali. Značilno je, da so nemški svobodomiselnici celo v Solnogradu, ki je ravnotako močno protiklerikalni kakor Gradec, pri občinskih volitvah spomladi leta 1908. glasovali za klerikalnega kompromisnega kandidata; povsod se torej kaže, da buržoazija pozabi na medsebojni kulturni boj, če more izkoriščati delavske sloje. Očit dokaz za to je bila znana vseučiliška debata v državnem zboru in afera Wahrmundova, ki so ga pustili svobodomiselnici na cedilu, da se ne bi, če nastopijo odločno zanj, razbil liberalno-klerikalni kartel v parlamentu. Ta kartel se je pokazal posebno očividno tudi, ko se je osnovalo ministrstvo za javna dela. Meščanski volivci niso nič boljši od poslancev.

Skrb za šolo liberalnega meščana mnogo manj mori kakor skrb za lastni profit, ki je vsled socialno-demokratske organizacije v nevarnosti. Kajti buržoazija potrebuje ljudsko šolo za to, da ima na razpolago izobraženih delavcev za tehniško delo v proizvodnji in pri prometu; to pa tudi klerikalna šola dobro opravi, kakor kaže Belgija. Meščanstvo je, kakor je že Marx dejal, le tako dolgo protiklerikalno, dokler se nima bati proletarstva. Zato so tisti sodrugi, ki menijo, da bodo svobodomiselnih meščani zaradi šole šli v boj proti klerikalnim soburžoazijcem, kaj naivni! Saj so vsenemci zasnovali lastno svobodnošolsko društvo, ne zato, da

¹ Posebno v nemškem delu Češke.

bi se res bojevali za svobodno šolo, temuč samo zato, da izvabijo iz »Svobodne šole« — iz tega »Sozivereina«, kakor mu pravijo — še tiste resnične svobodomiselce, ki resno sodelujejo s socialisti.

Zato se je treba vprašati, jeli zaradi par meščanskih ideologov vredno, da delavci še ostanejo v »Svobodni šoli«? Vsi ti doktorji in profesorji so vendar generali brez armade. Pa še več — bilo bi celo škodljivo za socialno-demokračsko delavstvo. Prvič se jim zmedejo pojmi, ker menijo, da precejšen del meščanstva koraka z njimi proti skupnemu sovražniku, v resnici pa je teh le peščica, ki se pa, kadar gre za razredne interese, tudi obrnejo proti delavcem. Ta samoprevara oslabi v delavcih zavest, da treba meščanstvo uničiti. Tako daleč sicer ne pride, da bi delavci izgubili docela svojo razredno zavednost, dasi se je menda že zgodilo, da se je nekaj socialno-demokračskih delavcev vsled pregorečega boja proti Rimu poluteranilo in so jim pastori iz glav izpridigali socializem. Drugič pa je škoda za čas, ki se izgubi za svobodnošolski boj in se zato zanemari izobraževavno delo za tisoče in tisoče še neorganizovanih delavcev. Nekateri pravijo, naj socialna demokracija ustanovi samostojne podružnice »Svobodne šole«. Toda te bi nič ne delale, ker manjka delavskih moči in je vsaka moč predragocena, da bi se tratila v taki organizaciji, drugič pa se s tem glavnemu vprašanju, jeli mogoče skupno bojno torišče za socialnega demokrača in meščana, le izognemo.¹ Učimo se marksisti razredne zavednosti od meščanstva! Klerikalci so le del buržoazije in zato se ne dajmo prenamiti geslu: Klerikalizem je sovražnik!, temveč pomislimo, da je buržoazija sovražnik, naj bo klerikalna ali protiklerikalna! Zato pustimo »Svobodno šolo«! Če zato izgubimo par svobodomiselnih meščanov, ni nobena izguba, priveski itak niso stranki v hasek. Kdor od meščanov ima dobro voljo in bistrumje, bo prišel k nam, tudi če ne sodelujemo v »Svobodni šoli«. Za svobodno šolo se bo delavstvo tudi brez posebne organizacije bojevalo, kakor proti klerikalizmu sploh, in morda še bolj, ker se ne bo treba ozirati na buržoazijske elemente. Otresimo se ideološke zaostalosti izključno-klerikalnega atavizma, kajti naša dolžnost je razredna nasprotstva razkrivati, ne pa jih zakrivati!

¹ Schacherl, kakor sam pripominja, noče s tem izključiti sodelovanja z meščanskimi strankami od slučaja do slučaja, marveč smatra za kvarno in nemogočo le trajno organizacijo, kakršna je n. pr. »Svob. šola«.

Na čisto nasprotnem stališču stoji sodrug Seitz iz Nižje Avstrije, bivši učitelj.

Najprej živo slika protišolsko delovanje klerikalcev. Interkonfesionalno državno šolsko postavo od 14. maja 1869. so s postavo l. 1883. izkvarili in osemletno šolsko obveznost skoroda odpravili. V šoli sami se otrokom vceplja fatalistiško svetovno naziranje, ki proletarca uči, naj se vda v lastno usodo in voljno prenaša siromaščino, ki se bo izravnala onostran zemlje. Naziranje o natori sloni na Mojzesovih bajkah, zgodovina se poučuje bizantinsko in vojaško-kastovsko. Za to šolo in proti svobodni, ki jo je šolska postava (1869) malodane uresničila, se bojujejo klerikalci, vlada, birokrati in staroliberalci, zlasti egoistiški industrijci, ki ne izprevidijo, da je večja izobrazba delavskega otroka njim celo v korist, ampak cenijo le delavsko ročno moč, večjo delavsko prosveto pa smatrajo za nevarno. Edina organizovana politiška moč, ki lahko prepreči popolno poklerikaljenje šole, je socialna demokracija.¹

Vzlic temu pa, pravi Seitz, sodrug Schacherl napačno sklepa. Prvič ni čisto res, da so vsi meščanski sloji tako reakcionarni, da tvorijo nasproti socialnim demokratom eno samo bojno maso. Veliko je profesorjev, advokatov, industrijcev in v prvi vrsti učiteljev, ki dobro poznajo nevarnost, ki jo tvori klerikalizem za kulturo in celo za meščanski družabni ideal! Takih bojevnikov, ki bi kakor proletarci za te svoje vzore vse žrtvovali, je seveda malo med njimi, bojujejo se pa — na svoj način seveda — s stališča neke širokoglede, razumne meščanske politike. Kar se tiče »Svobodne šole«, so jo učitelji zasnovali kot nekako pedagoško centralo, kakor imajo n. pr. agrarci in industrijci za svoje interese centralni urad. Učitelji hočejo v njem v prvi vrsti združiti starše, da jim vzbude zanimanje za svobodno vzgojo, jim pokažejo, kako nasprotniki izobrazbe šolo vsebolj poklerikaljujejo in jim dajo bojnih sredstev proti nazadnjaštvu. In ravno v tem se sodrug Schacherl moti in zato napačno sklepa, ker smatra »Svobodno šolo« za neko višjo strankarsko organizacijo, ki naj bi najrazličnejše stranke združevala na skupnem bojnem torišču za skupni namen in zoper skupnega sovražnika tako, da bi se sobojevniki odpovedali razrednemu nasprotstvu, ki med

¹ V »Rdečem Praporu« se to, zlasti zadnji čas, vedno bere in prišteva med najuspešnejše »šlagerje«.

njimi vlada. Sodrugi vendar ne morejo zahtevati, da bi n. pr. tovarnar, ki s socialistom sedi skupaj v antialkoholnem, stanovanjskem, šolskem društvu, pozabil na svoje razredne interese. »Svobodna šola« je nepolitiška organizacija, pedagoški osrednji urad. Seveda je »Svobodna šola« tudi bojno društvo in zaradi tega sme od svojih članov zahtevati neko politiško in kulturno izpoved, sme pričakovati, da se bodo pri volitvah ali izvrševanju kakega politiškega mandata ravnali po načelih »Svobodne šole«. Toda ne smemo pozabiti, da tudi v politiki vlada gotova mera in da so gospodarski interesi odločivni. Graški hišni posestniki brezdvoma rajši volijo krščanskega socialca, ki je za indirektno davke kakor pa socialnega demokrata, ki zagovarja davek na narast vrednote. Ravnotako bi v slučaju ožje volitve šli socialni demokratje gotovo rajši volit krščanskega socialca Kunsdiaka kakor svobodomiselca Franko Steina. In vendar bi zaradi tega nihče socialnim demokratom ne mogel očitati, da so nasprotniki svobodne šole. Z ozirom na zdaj vladajoče razmere se tako od posestvujočih kakor od neposestvujočih slojev ne more več zahtevati, kakor da šolski boj bojujejo v toliki meri, kakor jim to pripuščajo važnejši gospodarski boji. Čim bolj pa bo socialna demokracija meščanskim slojem pojasnjevala klerikalno nevarnost, tem prej bodo gmotne interese zapostavljali za kulturne, oziroma šolske. »Svobodna šola« nam ne škoduje — saj imamo trden znanstven program in se v skupnem društvu ne bomo našli meščanskih nazorov — koristi nam pa. Pomisliti moramo tudi to, da mnogo meščanskih slojev, uradniki in učitelji v prvi vrsti, ne odobruje liberalno-klerikalnega kartela. Če te odbijemo in jim v kulturno-šolskem boju odpovemo svojo pomoč, jih reakcionarcem poženemo naravnost v naročje. Saj so ravno v Solnogradu nekateri meščanski elementi, okrepljeni po socialno-demokratskem delavstvu — njihovih sobojevnikov iz »Svobodne šole«, — protestirali proti temu, da so se kulturni interesi zamenjali za profitne interese nekaterih podjetnikov.

»Svobodna šola« je osrednji urad za varstvo ljudskoizobrazevalnih interesov, zato jo socialna demokracija mora podpirati; obenem pa je bojno društvo protiklerikalnih elementov iz vseh strank in slojev in kot tako jo socialna demokracija lahko podpira. Če moremo na ta način nekaj meščanskih elementov obvarovati klerikalne obzete, nam bo to v korist. Če se pa vzlic našemu vnetemu sodelovanju v »Svobodni šoli« meščanstvo ne bo dalo

pridobiti za krepko protiklerikalno akcijo, se bo jasno pokazalo, da more kulturni boj v XX. stoletju voditi edinole socialna demokracija.

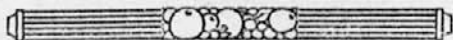
□ □ □ □ □

Tako dva sodruga, ki drug drugemu navidez popolnoma nasprotujeta. Navidez? Gotovo; kajti v poglavitni stvari se čisto strinjata: Boj proti klerikalizmu je za proletarca potreben!

Obema je to tako samoposebi umevno, da se jima ne zdi potrebna utemeljitev. Da bi saj pojasnila, kako umevata »klerikalizem!« Klerikalizem je mnogoumna beseda, v katero vsak lahko položi, kar hoče, če pa naj pomeni ravno to, kar krščanstvo, čemu se te besede namenoma ogibata? O »klerikalizmu« vesta le to povedati, da je nasprotnik delavske prosvete, ker uči »fatalizem« in naravne dogodke ter zakone umeva na podlagi svetega pisma. Kakšen fatalizem? Mar previdnost božja nasprotuje svobodi? Jeli res, da, kdor veruje, da se bodo v onostranskem življenju poravnala vsa nasprotja, dobro poplačalo, zlo pa kaznovalo, ovira osvoboditev proletarstva od kapitalizma? In kaj škoduje proletarski prosveti, ako krščanstvo uči, da je vse, kar je, ustvarjeno in ni samoposebi nastalo? O tem Schacherl in Seitz nič ne razglabljata, s samo besedo »klerikalizem« pa ni nič pojasnjeno.

Navskriž sta si Seitz in Schacherl pravzaprav le v taktičkem oziru: kaže li bojevati se proti klerikalizmu skupno z liberalnim meščanstvom ali ne?

Na višje, načelno stališče sta to debato povzdignila šele Strasser in Mann. Dočim je Strasser odločno zoper »Svobodno šolo«, ker obsoja vsako sodelovanje z meščanstvom, išče Mann neke srednje poti, ker vidi v protiklerikalizmu neko kulturno, življenjsko zahtevo delavstva. Jasnosti pa Strasser in Mann ravnata kakor Schacherl in Seitz v tej debati nista ustvarila nobene. Mann je sicer šolsko vprašanje prvi in edini izmed vseh prijel pri pravem koncu in razmotruje razmerje proletariata do religije sploh, izpoveduje pa verski evolucionizem, in sicer v najbolj zastareli obliki, t. j. materialistiško-zgodovinski evolucionizem! Socialna demokracija torej ne kaže, da bi se bila glede na versko vprašanje povzpela bogve kaj visoko. O tem in vsej nadaljnji šolsko-kulturni debati bomo prihodnjič razpravljali posebej.

O socialni etiki in pedagogiki.

Šolski svetnik dr. I. Bezjak (Ljubljana).

II.

Kakšen vpliv bi imela socialna etika na pedagogiko? Povzročila bi pravi prevrat, ko bi prispela vsestransko do veljave.

Na podlagi te socialne etike se je namreč v novejšem času porodila tudi nova pedagogika, takozvana socialna pedagogika, ki namerava vse vzgojne in učne teorije preobrniti in preosnovati.

Da današnja šola ne ustreza današnjim kulturnim razmeram in zahtevam, o tem nam ni dvomiti, motrečim vsestranski preobrat človeške družbe, ki ga je povzročil napredek na raznih poljih znanosti ter tehnike. Za to spoznanje bi nam ne bilo treba socialne pedagogike.

Raznovrstne nove iznajdbe, ki jih je omogočila neprestano napredujoča veda ter čestokrat porodil samo srečen slučaj, so najmogočnejši činitelji v novodobnem življenju, otežujejo boj za obstanek in zahtevajo večjo in večjo praktiško izurjenost posameznega človeka.

Razen tega pa se je tudi predrugačilo njega stališče v družbenem življenju. Dočim se v prejšnjih časih ljudska masa ni mnogo brigala za svoje državljanske pravice, državo in občino prepuščajoč tistim poklicanim činiteljem, pred katerih avtoriteto je upogibala svoja kolena, se v naši dobi preprosti delavec zanima za politiške razmere in sme sodelovati pri javnih aktih, kjer se gre za zakonodajstvo in uravnavo javnega reda, sploh za državno in socialno blagostanje.

Poleg vsega tega, oziroma kot posledica očrtanih pojavov, vznemirja človeško družbo neko vrenje in vrvenje, neki nemir in nepočitek, ki zahteva celega moža, ako se posameznik noče potopiti v tem morju nestalnosti in vihravosti, ampak hoče svoj čolnič priveslati do mirnega пристanišča.

Iz tega pa izhaja, da bi moral vsakdo stopiti med svet, ne samo praktiško izobražen, da bi mogel takoj uporabljati svoje znanje in svoje spretnosti, ampak tudi oborožen s trdo in močno voljo, da bi vztrajal nasproti burnim valovom težavnega življenja in v boju za obstoj.

Prav to pa zahteva socialna pedagogika. Kar ona tedaj oponaša šoli, je dejstvo, da le-ta premalo praktiško izobrazuje

svoje gojence, premalo se ozirajoč na njih bodoči poklic in sploh na zahteve njih bodočega življenja.

Mladenič, stopivši med svet ali v svoj poklic, naj bi se ponašal s takim znanjem in s takimi spretnostmi, ki bi mu takoj koristile, ki bi se sploh dale takoj praktiško uporabljati; kajti današnje razmere terjajo, da mladi človek zadobi kar najhitreje službo, ki ga more hraniti ter ga postaviti na lastne noge, odjemajoč vzgojiteljem breme skrbi ter daljnje hranitbe; vse to pa, kakor sem že omenil, zaradi prehudega boja za obstanek.

Kaj je tem terjatvam mari vsestranske izomike gojenčevega duha; kaj mari temeljitega razvitka vseh duševnih sil in zmožnosti! Kaj jim mari, se li vcepljajo v srce mladine blaga čuvstva, se li blaži nje celokupno čuvstvovanje, kaj mari blagega in stanovitega značaja, da je le njen razum dobro razvit, učenec praktiško izurjen!

A socialna pedagogika ne terja te praktiške vzgoje morda raditega, ker se poteguje za srečo in blagostanje posameznega človeka, ker ji na srcu leži napredek individua. Obratno; ona je marveč, ker sloni na socialni etiki kakor naravno nasprotnica individualizma, ki ga neguje smer Pestalozzijevcev in Herbartovcev, in iz tega vzroka zahteva, da naj se pri pouku in vzgoji mnogo bolj uvaža socialna stran. Posameznik, kakor že vemo, nima drugega smotra ter druge veljave, nego da se žrtvuje za celokupnost. Zato se mora usposobiti, da ustreza temu namenu, ter oskrbeti z dotičnim potrebnim znanjem; kajti vrednost tega znanja baje tiči le v koristi, ki mu jo nudi pri njegovem sodelovanju za kulturni razvitek; drugega merila, s katerim bi se cenila ta vrednost, sploh ni.

Sicer ne stoje vsi pristaši socialne etike na tem strogem stališču izključivega objektivizma. Tako piše Bergemann v svoji brošuri »Die evolutionistische Ethik als Grundlage der wissenschaftlichen Paedagogik« na strani 55. tako-le: »Ni moje mnenje, da naj se individualnostno načelo uniči z vzgojo. Vzgojitelj vselej naleti na individualnost: določeno narav, določen temperament, talent, — gotove zmožnosti in nagnjenosti, — in vzgojni smoter ne more biti izenačba, marveč poudarek individualne posebnosti. Zakaj v kulturnem delovanju pristojna slehernemu čisto določeno, njegovim individualnim zmožnostim prikladno mesto; saj je kulturni napredek, ki se baš opira na delitev dela, na razlikovanje delavnih moči, zagotovljen le takrat, kadar se je popol-

noma razvila individualnost posameznikova, kadar se je mogla kolikor možno popolnoma »izživeti«: nivelujoča pedagogika najslabše ustreza kulturnemu razvoju. Od druge strani pa je prav tako pomisliti, da se v posamezniku ne more pojaviti ter obstinirati pojem celotnega človeštva, da se ne more izvršiti omika individualnosti brez ozira na splošne ideje, ki napolnjujejo družbo in vek. — Individualnostno načelo je v vzgoji gotovo upravičeno, pa nedostatno; individualna pedagogika se mora razširiti v socialno pedagogiko. In zato lahko soglašamo celo s Fillerjem, ako pravi: »Individualnost moramo uvaževati, vkolikor vzgojni smoter dovoljuje.«

So pa drugi, ki upravičenost individualne pedagogike celo zanikujejo. Toda vsi so enih misli v tem-le, da mora v sredino vse vzgoje, zlasti šolske, v sredino vzgojnega pouka stopiti kulturna zgodovina.¹ Njen razvitek od pradavnih časov in začetkov do današnje dobe naj bi gojenec zasledoval; naj bi se učil umevati, kako se je polagoma kamen strnil s kamenom, da je narastlo sedanje veličastno poslopje; kajti če ne spoznava in ne uvideva tega razvitka, sploh ni pričakovati, da bi mogel blago- in plodnosno sodelovati pri daljnjem razvoju današnje kulture.

A to spoznavanje še ne zadošča, ampak kulturna zgodovina vzgajaj v učencu pravo hotenje; usposobi ga, dobro v najvišjem zmislu hoteti ter izvrševati; privedi ga do spoznanja, da je človek po vsem bistvu svojem socialno bitje, da dobiva vrednost le kot ud vseobčne družbe in da mora spoznavati svoje dolžnosti proti svojim sovrstnikom.

Seveda izreka poslednjo terjatev socialna etika le kot filozofski sistem, ki ne more pogrešati npravstvenosti: v praksi se ublažitev značaja manj uvažuje. Iz moralnega principa kulturnega razvitka se torej poda naslednji vzgojni smoter: *Vzgajaj gojenca tako, da se usposobi za sodelovanje pri kulturnem procesu človeštva.*² Mišljenje posameznikovo pri tem ne pride samoobsebi v poštev, ampak le kot namenilno sredstvo, vkolikor iz njega izvira npravstvena dejavnost; kajti kulturni napredek se nikoli ni pospešil po mišljenju, marveč vedno le po delovanju.

¹ Lüer zahteva v svoji knjigi »Die Volksschulerziehung im Zeitalter der Socialreform« (Leipzig 1899) na str. 10. natančneje, da se naj gojenec uvede v kulturo sedanjosti.

² Glej Bergemann, str. 48.

III.

Naravna posledica evolucionistiških idej se javlja v predlogih, ki jih stavijo evolucionisti o reformi ljudskih in srednjih šol.

Zahtevajo, da naj iz šole izgine vse, kar ima le formalno vrednost; da naj se znanje učencev pomnoži ter poviša spričo velikanskega napredka človeške kulture, zlasti glede na matematiško-naravoznanske predmete, ki na njih sloni vsa tehniška kultura; da se gojenci usposobe, blagosti kulture izročevati potomcem in se izurijo v vseh tehniških ročnostih, ki usposablajo za kulturno delovanje; sploh intelektualna izobrazba gojenčeva prekašaj vse doseganje prizadevanje v tej smeri!

Je li pa le-to možno s psihološkega stališča, to je socialni pedagogiki deveta briga; saj vemo, da po evolucionizmu poedinec nima veljave.

Ker torej poedinec ne more doseči *vsestranske in splošne izurjenosti*, je treba že v učencih ljudske šole gojiti ter uriti baš tiste posebne zmožnosti, ki jih usposablajo za to ali ono smer kulturne dejavnosti.

Do tega smotra pa se privedejo učenci le tako, da se po svojih zmožnostih porazdele v raznovrstne skupine in v le-teh poučujejo. *To se pa vrši v strokovnih in pokličnih šolah. Naše splošne ljudske šole naj bi se torej preosnovale v večjo množico takih šol.*

Poleg tega in kot posledica te terjatve se dalje zahteva *preosnova učne tvarine in učnih načrtov.*

Da spoznamo, kam plove ta nova struja, mi bodi dovoljeno, na podlagi že imenovane knjige Lüerjeve »Die Volksschulerziehung im Zeitalter der Socialreform« v velikih potezah očrtati, kako si misli ta pedagoški pisatelj preustrojbo učne snovi, učnih predmetov in načrtov glede na socialne ideje.

Proizvajanje materialnega blaga — tako prilično razlaga — je za vsak narod najiminitnejša in najpotrebnejša dejavnost. S tem predmetom gojenca seznaniti, mora torej biti najglavnejši del vse omike in vzgoje, kateri je mar kulturnega napredka.

V proizvodnoslovju pa je imenitno poglavje ono, ki uči, kako se pridobivajo hranila, zlasti ona, ki neposredno in posredno izhajajo iz živalstva in rastlinstva. Sicer se ta ideja v naših ljudskih šolah itak uvaža v glavnih potezah, saj se učenci seznanjajo s koristnimi predmeti živalstva in rastlinstva; a socialna pedagogika zahteva tu po svojem namenu, da se to znanje v učencu razširi

in vglobi: le -ta se seznanjaj z živalsko in rastlinsko hrano, a ne samo v obliki, ki je potrebna za použivanje, marveč tudi v obliki sirovin, ki jih narava neposredno rodi.

Kdor pa hoče dobro in koristno proizvajati, mora dalje poznati proizvodna sredstva: zemljo in raznovrstne prsti, navadna orodja pa tudi preproste in sestavljene stroje, prevažala, zlasti pa imenitnost kapitala.

Da s kapitalom denar raste; da je dobiček mnogo večji, ako se zemlja na veliko obdeluje in se reči izdelujejo v tovarnah; mnogo manjši, če se zemlja obdeluje na malo in se reči izdelujejo v navadnih delavnicah: vse to in še mnogo sličnega se mora razlagati, da se umeva produktivno delo.

S proizvodnoslovjem naj se torej tesno združi računstvo, ki mu bodi namen, oni-le nauk vsestransko podpirati. Sem spada zlasti razlaga pojmov: *obrest, odstotek, glavnica, dobiček, izguba, nominalna in kurzna vrednost akcije, dividenda itd.*

K proizvodnim sredstvom se morajo dalje šteti tudi delavci, ki se dele na dve vrsti: delavci nižje vrste, ki delo izvršujejo le mehaniški, in višje vrste, ki so poklicani za vodstvo. Pri tej točki je treba pouka o zavarovanju, zavarovalnicah, o bolnišnicah, hiralnicah, o obrtnem nadzorstvu, sploh o postavah za delavce.

Ker pa fizikalno znanje pospešuje mehaniško delo, naj se tu vplete pouk o glavnih točkah fizike. Potemtakem spadata v področje proizvodnoslovja oba predmeta, ki sedaj v šolah zavzemata samostojno mesto: *naravoslovje in prirodopisje*. S fiziko naj se združi tudi *kemija*; kajti znanje o kemijskih pojavih in dogodljajih je za umevanje proizvodstva neobhodno potrebno.

Higiene in elementarnega zdraviloslovja pri gospodarstvenem pouku tudi ni možno pogrešati; zakaj uspešno proizvajanje zavisi razen od drugih okoliščin posebno od zdravja gospodarja in delavcev. Za zdravje skrbeti je torej prva dolžnost vsakega človeka, zlasti pa delavcev. Raditega se mora ljudstvo zarana, to je že v ljudski šoli, poučevati, kako je treba skrbeti za zdravje, kako se varovati bolezni, kako si pomagati v boleznih in zlasti v telesnih nezdah.

Okrožje gospodarstvenega nauka, čigar del je proizvodnoslovje, pa sega še dalje. Vsak dan se vrši izmenjava proizvodov: v le-tej obstoji trgovina, ki dandanašnji ni majhna panoga praktiškega življenja, marveč je najvažnejše sredstvo blagostanja. Zatorej je tudi nauk o trgovinstvu važen del ljudskošolskega pouka, posebno

raditega, ker si učenci ž njim najlaže pridobe *računsko spretnost*. Sem spada tedaj tudi nauk o *merah* in *utežih*, o *vrednosti ter oblikah denarja kot menjalnega sredstva*, o *dobičku* in *izgubi* (kar se je že opomnilo) in še posebe o pojmi: *odstotek*, *rabat*, *diskont*, *čara*, *bruto*, *neto*, *senzal*, *senzalnina* i. dr. o *knjigovodstvu* itd.

Tudi del fizike se tu obravnavaj! Pri utežih n. pr. naj bi se učenci seznanili s fizikalnimi sredstvi, s katerimi se teža določuje (tehtnice) itd.

Pri *merah* naj bi se vpoštevale kot del trgovinstva *dolgostne*, *votle* in *druge mere razen ploskovnih in telesnih mer*, ki bi o njih bilo govoriti pri proizvodnoslovju. Kakor vidimo, po Lüerju računstvo ni poseben samostalen predmet (to že vemo o naravoslovju in prirodopisju), ampak se priklepa raznim panogam gospodarstvenega nauka, kjer se baš potrebuje in uporablja.

Najglavnejše sredstvo prometa in trgovinstva pa je jezik. Zato je potrebno učence spraviti do polne rabe tega sredstva v ustnem in pismenem oziru. Pravzaprav je torej tudi jezikovni pouk del gospodarstvenega pouka, a zaradi prevelike važnosti svoje naj se poučuje kot samostojen predmet. Vendar bi morali metodiko tega predmeta tako preustrojiti, da se bode dal jezikovni pouk po možnosti skrčiti (!), kar tudi računstvo zahteva. Lüer se osmeli na str. 193. izustiti celo ta-le stavek: »Sprachlehre und mathematische Schulung vermittelt nur Formen und kann deshalb erst ein Bildungsmittel zweiten Grades sein.«

A glejmo dalje! Človek je zavisen od človeka. To medsebojno razmerje — tako nadaljuje Lüer — urejuje *upravnostvoje*. Zatorej je dolžnost učiteljeva, učenca uvesti tudi v to stroko, ne samo, da se uči popolnoma ravnati po predpisih tega nauka, ampak da se tudi usposobi za nekdanje samostojno sodelovanje.

Prvič mora torej spoznati *državni ustroj*, zlasti *pravni red* ali *meščansko moralo* in potem *kultus*, v katerem najde posvetna morala svojo oporo in utemeljitev; drugič *ustroj pravoznanstva* in *zakonodajstva*. O *vojaštvu*, o *sredstvih omike*, in sličnih stvareh pa se bolje govori pri zgodovini.

Šele tedaj, kadar je družbeni organizem zdrav in dobro opravlja svojo nalogo, je poedincu dovoljeno in možno, svoje življenje *olepšati z umetnostjo*. Z estetiškim življenjem nastopi nekako nasprotstvo proti kulturnim pojavom družbenega življenja. A v ljudski šoli ustreza estetiškim svrham, kakor Lüer trdi, le nekaj

estetiškega risanja in petja; kajti po njem ima risanje pomen le glede na obrt kot takozvano *obratno risanje*, ne pa samozase kot sredstvo, s katerim vzbujamo v učencih *lepo čuvstvo*.

Dandanašnji mora zidar ali tesar biti izurjen v risanju; kajti treba mu je spretnosti, da si napravi sam dober in pravilen načrt in prerez hiše, če jo hoče postaviti. Svojo stavbo mora namreč znati lepo, pravilno in udobno izvršiti, drugače ga konkurenca porine na stran. Še bolje in lepše mora znati risati mizar, ki izdeluje fino pohištvo. Tu se posebno terja razen praktiške uporabnosti okusna izvršitev, za katero je treba umevanja vzornih oblik, zlasti okusnih ornamentov.

Najvišje spretnosti pa je potreba podobarju (ne mislim tukaj na umetnika, ampak na obrtnika, kakor: lončarja, kamnoseka, podobolivca, podoborezca, umetelnega ključavničarja itd.). Obratno risanje je potemtakem kos praktiškega nauka o gospodarstvu, zaradi česar ga ljudska šola ne more pogrešati; »kajti šele znanje o obrtnem življenju je podlaga kulturi moralnega in estetiškega življenja«. (Lüer, str. 47.)

Z risanjem naj se tesno združi geometrija, ker se brez te ne morejo umeti marsikateri risarski pojmi, kakor vodoravna, navpična črta, prema, pravi, topi kot, čvetero-, trikotnik, prečnica, krog, polukrog, premer, polumer, kocka itd. *Geometrija je torej za risanje naravnost pomožno sredstvo kakor tudi za druga obrtna opravila*; za marsikaterega rokodelca ali obrtnika pa je celo neposredno potrebna, kakor za zidarja, če hoče izračunati, koliko tvarine potrebuje, ali za mizarja, če hoče izvedeti, koliko desek mu bode potrebnih za kritje tal itd. Steklar in pleskar, bednjar in strugar, klepar in ključar, kamnosek in lesorez, vsi potrebujejo geometriškega znanja; a tudi kmetovalec ga ne more pogrešati. Ker je torej geometriški pouk eminentno praktiškega pomena, se mora naslanjati na kmetijstvo in tiste obrti, ki sodelujejo pri stavbi bivališč.

Odtod mora izhajati: *od praktiškega motrenja in merjenja raznih istinitih predmetov*. Kajti umevanje življenja, ne pa formalna izobrazba je tudi pri geometriji glavni namen. Lüer pravi na str. 53.: »Wenn demgemäß nur das immer gezeichnet und gemessen wird, was die Bekanntmachung mit dem gewerblichen Leben fordert, so werden auch Aufgaben und Lehrsätze vermieden werden, die nur theoretischen Wert haben, die nur der systematischen Geometrie, der inneren, der formalen Bildung zuliebe auftreten.«

Oblikoslovje in risanje sta potemtakem del gospodarstvenega nauka.

Samo zemljepisje in zgodovina se ne dasta spraviti v ta okvir. Vendar ju je treba strogo združiti, ker je ločitev zgodovine in zemljepisja iste dežele baje nenaravna in torej današnja metoda, ki odobruje ločitev, nepravilna. Družitev teh dveh predmetov pa sili pristaše te didaktike, da v zemljepisju ne hodijo po poti sinteze, na katero so krenili vsi dobri metodiki, nego da hkratu obravnavajo domačijo in tujino! Vsaj v Lüerju čitam na str. 196. čudni stavek, da se mora v zemljepisnem pouku uvaževati načelo vsestranosti in da ni napačno, če se delo razdeli tako, da se učenci istočasno uvedejo v dva predstavnega kroga: v krog domovino- rekše krajeslovja (Ortskunde) in v krog zemljepisja (Erdkunde); saj že nazorni krog predšolske mladine nudi izhodišče, raz katero se je možno ogledati po daljini. Razširjatev pogleda na notranjost in vnanjost je načelo, katero dandanes vpoštevata marsikdo, ki se podviza svoje duševno obzorje razširiti i doma i potujoč po tujini.

IV.

Kakor je iz dosedanjih vrstic razvidno, namerava socialna pedagogika celo drugo razvrstitev ljudskošolske poučne tvarine; razdelni razlog je tu svetovna kultura, smoter pa samo usposobljenost učencev za praktično življenje brez ozira na posebno formalno izobrazbo.

Še drug razlog se navaja za to preustrojitev. Oponaša se namreč današnji razdelitvi vse poučne snovi na 12 posamnih predmetov, da ji nedostaje notranje vezi, ki bi družila vseh 12 predmetov v eno celoto. Ta družitev pa je — tako trde — neizogibno potrebna; kako naj bi drugače imeli posamezni poučni kosi veliko izobraževalno vrednost, ako nedostaje zavesti o višjem smotru, kateremu rabijo? Ta zavest šele tvarja sredotočje vsega pouka.

In kateri je ta višji smoter?

Pripadniki socialne pedagogike se tu povsem ne zlagajo. Že večkrat imenovani Lüer pravi, da je naloga šole, učence prepričati o velikanskem pomenu dela ter jih usposobiti za delo; kajti skupno delovanje ljudi šele tvarja pravo socialno življenje. A delo samoobsebi ne more biti zadnji smoter; ampak ono naj odpira pot do višjega smotra, to je do čistega in nprav-

stvenega užitka življenja, naj daje pogoje za srečno ter ljubezni polno življenje v višjem, nenavadnem zmislu, za kar naj rabim besedo »blagost«. Ako pa je *blagost* zadnji smoter dela ter sploh vsega življenja, mora le-ta biti zadnji ter najsplošnejši vzgojni ter izobraževalni smoter in tvarjati tudi pravo učno enoto.

Kakor je očitno, Lürer tu ne stoji popolnoma na stališču evolucionistiške etike; kajti prav navedeni smoter je smoter individualistiške etike; evolucionizem pa, kakor sem razložil, čisto zanikuje upravičenost individualizma v pedagogiki. Sicer naposled tudi Lürer krene na pot pravega evolucionizma, glede na gorenji smoter poudarjajoč, da je pojem *blagosti* brez prave vsebine in da je potrebno določiti, v čem tiči prava *blagost*. Naposled določi ta pojem, trdeč, da je prava *blagost* uživanje kulturne *blaginje*, in nas privede do že prej navedenega vzgojnoučnega smotra, ki se glasi: uvedba v kulturo.

Zaraditega je Lürer ves ljudskošolski pouk osredotočil okolo nauka o gospodarstvu ter upravi; z njegovega stališča namreč ne kaže, raznih nauk o ljudskem gospodarstvu in postavoznanstvu naslanjati na dosedanje predmete ali jih v le-te vpletati, kakor se tuptam godi — to bi bilo po njegovem mnenju *vtikanje glavne stvari* v množino stranskih — marveč nasprotno postopanje, to je edino pravo: nauk o ljudskem in državnem gospodarstvu je vsebina ter enota elementarnega pouka, *gospodarski, državni in estetiški* nauk pa so podenote, v katerih so računstvo, veronauk, petje itd. le posamezni kosi. (Gl. str. 111.) Ne bomo se tedaj čudili, da pri njem zasledimo naslednji načrt (str. 197.):

»Nach den Principien der Stetigkeit, Allseitigkeit und der Synthese wie nach dem Zweckmäßigeitsgebot der Arbeitsteilung würde sich für die Anordnung der Unterrichtsgebiete, da auf ein allmähliches Aufhören der hauptsächlich formal bildenden Unterrichtsweige hinzuwirken ist(!), das folgende besonders für den Schulplan der ersten Jahre maßgebende Schema ergeben:

A. Ortskunde.

a) *Wirtschaftskunde.*

1. Produktionskunde.
2. Gesundheitslehre und -pflege.
3. Handelskunde. (In Verbindung mit der Erwerbung der Rechenfertigkeit.)

4. Sprachenunterricht. (Schreibunterricht in Verbindung mit Grammatik.)

b) Verwaltungskunde.

1. (5.) Rechtskunde.

2. (6.) Kultuslehre.

c) Der ästhetische Unterricht.

1. (7.) Der Gesangsunterricht.

B. Weltkunde. (Enthaltend Geographie in organischer Verbindung mit Geschichte vom 3. Jahre ab.)

Nekako drugače je sestavil načrt Bergemann, po katerem se vzgoja čuvstev in značaja ne krati tako kakor pri Lüerju, saj zahteva celo moralni pouk kot poseben predmet. Njegov načrt je le-ta:

Kulturelle Erziehung.

Kulturgeschichte auf dem Hintergrunde der Staaten- und Völkergeschichte und auf dem Untergrunde der besonderen Erdkunde.

<i>Intellektuelle Bildung</i>	<i>Ästhetische Bildung</i>	<i>Ethisch-relig. Bildung</i>
Mathematik, Naturwissenschaften, allgemeine Erdkunde, Sprachen	Zeichnen und Modellieren, Musik, Tanz und gymnastische Übungen, literarischer Unterricht (vorbereitend Lesen und Schreiben)	Moral-Unterricht

Ideja vsestranske učne koncentracije je razen kulturnega momenta, kakor očitno kažeta ta dva načrta, pri socialni pedagogiki merodajna za izbiro in razvrstitev učnih predmetov. A pomisleke vzbuja kakor vsa ideja tako zlasti ta čez vsako mero segajoča koncentracija, ki se mi zdi neizvršljiva.

Ne smemo sicer izpregledati, da tiči v tej novi ideji marsikako dobro zrno; da moramo marsikatero terjatev Lüerjevo odobravati, da je sploh vsa smer, ki je obrnjena na praktiško uporabljivost in uporabo pridobljenih naukov, brez ugovora upravičena; da je zlasti uvaževanja vredna trditev o imenitnosti dela, ki se dandanašnji še premalo ceni ter v šolah premalo vpoštevata; a v vsem svojem bistvu sega socialna pedagogika preko mej npravnosti in psihološke utemeljenosti.

V najnovejših časih, ko se šoli toliko oponaša, je pedagogom treba biti toli opreznjšim ter tem bolj in natančneje motriti pot, po kateri jim je hoditi.

Kar zahteva socialna pedagogika od ljudske šole, je preveč ter se ne zлага z glavnim načelom: pouk bodi naraven! Tu se ne uvažuje dejstvo, da je *glavna podlaga pravega pouka psihologija*.

Socialna pedagogika dalje ne uvažuje, da se današnji ljudski šoli itak po pravici oponaša, da je bolj učilišče nego v z g a j a - lišče, da se preveč zanemarja ta stran njenega namena; zakaj *socialna pedagogika le zahteva imeniten napredek učencev v znanosti, a se le malo briga za njih nra vstveni značaj*. A že Herbart je zdavna poudarjal, da nam ne sme zadoščati noben pouk, *ki ni hkratu vzgojen*, pa tudi dandanes ne moremo ovreči resnice, da glavni delokrog pedagogike ne sme obsegati znanosti, temveč *vzgojo volje*. Posebno v današnjih časih je treba učenčevo voljo še bolj utrjati v *teženju na pravo dobro in blago ter ga napotovati na vzorno mišljenje*, ker je nevarnost prevelika, da sicer utone v morju socialnega boja. Nra vstveno utrjen značaj: to je smoter, v čigar dosego mora šola zastavljati vse svoje moči.

Sicer pa nam je cilj naše ljudske šole v § 1. državnega šolskega zakona tako modro določen, da bi ga ne mogli določiti modreje. Ljudska šola naj le čisto izvršuje ta namen, učiteljstvo naj le z vsemi silami deluje v njega izpolnitev, potem nam ne bode treba segati po drugi določitvi ljudskošolskega namena, marveč zadovoljni bodemo s sadjem, ki bo dozorevalo na ljudskošolskem drevesu.

Treba je samo vzgojo in pouk urediti po načelih gori navedenega odstavka *glede na zahtevo socialne pedagogike; treba je uvaževati potrebnost večje praktiške izobraženosti šolskih otrok za življenje*. Iz tega sledi, da se morajo spričo današnjih razmer ljudske šole pred vsem preustrojiti z ozirom na smer poedinih predmetov ter na način didaktike. A tudi tu moramo našim pedagogom zaklicati vedno veljavne besede: »Ne quid nimis!« — »Aurea mediocritas« tudi tu najprej privede do zaželenega smotra.

Kako naj bi se pa izvedla ta preustrojitev, to spada v področje posebne metodike. Namen moje razprave je le ta, da bi opozoril poklicane kroge na to velevažno vprašanje ter jih pripravil do tega, naj bi nanje obrnili večjo pozornost, kar bi se izvestno zgodilo v največjo korist naših socialnih razmer.

Prirodne katastrofe.

Dr. Aleš Ušeničnik.

Od časa do časa vznemirjajo svet velike prirodne katastrofe, vulkanski izbruhi, podzemeljski potresi, morske poplave s tisoči in stotisoči človeških žrtev. Te katastrofe stavijo težka vprašanja geologu, še težja morda psihologu, a najtežja teleologu. Odkod so ti pojavi? kakšne moči delujejo tu? ali so sile iz osrčja zemlje, in če so, katere? tako vprašujejo prestrašeni ljudje ob takih dogodkih geologa. Odkod ob takih prilikah ti prečudni psihični pojavi, tu blaznega egoizma, tam heroičnega altruizma, tu zverske sebičnosti, tam žrtvujoče se ljubezni? tako vprašujejo psihologa. Kakšen namen naj imajo te strašne katastrofe, če vlada v vsem božja previdnost? tako pa vprašujejo teologa in teleologa, bogoznanca in filozofa, ki išče v vseh pojavih smotrov in namenov.

Tudi ob groznem potresu, ki je opustošil celo vrsto cvetočih krajev Kalabrije in Sicilije in pokopal stotisoč ljudi pod razvalinami Mesine in drugih mest, so vpraševali ljudje tako. Učenjaki po poklicu in dnevni časnikarji so skušali odgovoriti, in tako so bili vsi listi polni refleksij o teh vprašanjih. Povzemimo vodilne misli s kritičnimi opomnjami!

Geologi so časi mislili, da imajo vsi potresi vulkanski izvir. V osrčju zemlje se nabere plinov, ki se goste in boljbolj pritiskajo na stene. Če je v bližini koren kakega vulkana, udarijo tja in poženo raztaljene snovi kvišku, da bi dobili duška. Ako je vulkan odprt, se razlije lava iz žrela in plini se razpuste v zrak. Kadar pa je gora zamašena, se pretiskajo plini semtertja, mečejo lavo in kamenje in blato iz rova v rov, dokler se pod silnim pritiskom ne odpre kje izhod, in tedaj gora med hruščem in truščem, grmenjem in potresom vrže nakopičene snovi, blato in kamenje in pepel in lavo iz sebe.

Ne da se tajiti, da so tudi taki potresi. Toda vsi potresi, pravijo sedaj geologi, niso taki; večina, in sicer najstrašnejših potresov, se ne da razložiti z vulkanizmom. Pred 25 leti so ustanovili na Japonskem celo vrsto potresnih opazovalnic. Nasvetoval jih je angleški prirodoslovec John Milne. Na Japonskem je namreč 35 še živih vulkanov in na leto po več sto potresov. Tu je torej

kakor nalašč polje za potresne študije. Kaj se je dognalo teh 25 let?¹

Največ potresov je bilo v krajih, kjer ni vulkanov. L. 1891. je bil strašan potres, ki je razdril nebroj bivališč in ubil osem tisoč ljudi, a vulkani so bili čisto mirni. Ko pa je divjal vulkan Bandai-Sama in vrgel polovico kraterja v zrak, so čutili potres le na pobočjih. To so opazovali pozneje tudi drugod po svetu. V Andaluziji ni nobenih vulkanov, a so bili l. 1883. in 1884. hudi potresi, v Antilah pa so l. 1901. in 1902. razsajali vulkani, a ni bilo nobenih potresov. Tudi sedaj, ko je bil v Siciliji in Kalabriji tako silen potres, so bili vulkani Etna, Stromboli in Vezuv mirni.

Angleška družba za napredek vede je postavila na najbolj primerne kraje zemlje seismografe, t. j. opazovalnice z avtomatičnimi potresopisi, ki zaznamenujejo potrese, njih moč, smer in razdaljo od središča. Tako je bilo mogoče počasi sestaviti karto, ki kaže, kje so središča potresov. Kaj se je pokazalo? Največ potresov in najhujši potresi so tam, kjer je zemeljska skorja takorekoč pretrgana, to je, kjer ob visokem gorovju zijajo globoka morska brezdna. Tako je ob japonski obali in kurilskih otokih strašna morska globočina do 8500 m v dolžini 2000 km, tako pada v južni Italiji Apenin z višine 1500 m v morsko globino 1000 m. De Montessus de Ballore je preiskal celo vrsto znanih zgodovinskih potresov in statistično dognal pravilo: pogostnost potresov je v enakem razmerju s prepadi zemeljske skorje. Zemlja se še vedno ohlaja; zato se nje skorja krči, tu se dviga, tam poseda: tako nastanejo na nekaterih krajih velikanski pretrgi, ob katerih se skladi od časa do časa zmaknejo in provzročijo potrese. Na Japonskem je zazijala l. 1891. ob potresu 60 km dolga razpoka, l. 1896. pa druga, dolga nad 100 km. Ko so l. 1897. po veliki potresni katastrofi ob vznožju Himalaje Angleži merili ondotne kraje, so opazili, da so bile nekatere točke za 1 m višje kakor prej, druge za prav toliko nižje. Pravitako je dognano, da se Kordiljere, ob katerih je toliko strašnih potresov, dvigajo. Potresi so torej v naravni zvezi z zemeljsko tektoniko. Res pa je v potresnem pasu tudi največ vulkanov. Nekateri mislijo, da ob teh pretržinah pronica voda v silnih množinah v zemeljsko skorjo, kjer se izpreminja v paro in tako provzroča vulkanične izbruhe. Tako bi res

¹ Primeri: Un po di sismologia. (La Civiltà Cattolica, 16. jan. 1909, str. 219. sl.)

potresi in vulkanski izbruhi ne bili med seboj naravnost v nobeni zvezi, vendar bi jim pa bila tvorba zemeljske skorje skupni pogoj.

Vsled takih usadov in dvigov zemeljske skorje je naravno, da morajo nastajati ob morjih silne poplave. Tako je l. 1883. potres razgnal dve tretjini neobljudenega indskega otoka Krakatao, ki je meril 33 km². Nastala je morska poplava, ki je potopila po otočju nad 40.000 ljudi. Grmenje se je slišalo, kakor pripoveduje dr. O. Krümmel v »Woche« (9. januarja 1909), do Singapora, Ceylona in severnozahodne Avstralije, torej 4500 km daleč. Valovi pa so bili po 15 m, pravijo, da ponekod celo po 30 m visoki in so jih nekateri baje opazovali celo v biskajskem zalivu. L. 1869. je tak val uničil japonsko mesto Kajmashi in potopil do 27.000 ljudi. Tudi ob lisabonskem potresu (1755) je nastala poplava in od 90.000 ljudi, ki so poginili, jih je dve tretjini potonilo. L. 1703. je poplavelo morje japonsko pokrajino Ava. Utonilo je 100.000 ljudi. Tudi ob zadnjem mesinskem potresu so mnogo uničenja napravili morski valovi.

Tako geologi.

Psihologi imajo rešiti ne manj težke probleme. Ob takih katastrofah se pojavijo najhujša psihološka nasprotja. Človek je hudič in angel. Ta rešuje in žrtvuje svoje življenje za druge, oni ubija in še živim žrtvam reže prste, da se polasti prstanov. Tudi mesinski potres je dal dušeslovcem mnogo dela. »Weltuntergangsstimmung!« — s to besedo je izrazil, po našem mnenju jako srečno, to duševno razpoloženje Maksimilijan Harden v »Zukunft« (9. januarja 1909). Eno plat je dobro označil tudi z izrekom: »Alle Teufel sind los und alle Engel schwingen sich aus des Herzens tiefsten Schachten... Bei solchen elementaren Ereignissen bricht die Tafel, in die das Sittengesetz für alle Ewigkeit eingeätzt sein soll.« Toda omeniti bi moral tudi heroizem ljubezni, ki se pri drugem delu javi ob takih dogodkih. Cesare Lombroso je napisal v »Figaro« študijo »o duševnem razpoloženju ob katastrofi«, kjer po pravici omenja neverjetne epizode sirovosti, a tudi občudovanja vredne zglede altruizma, ljubezni. »Matere so mislile najprej na otroke, ne nase. Stotine mrtvih so našli, ki so držali otroke v naročju. Mnogo jih je zašlanjalo in pokrivalo s telesi otroke, tako da so potegnili otroke še žive izpod zmečkanih teles.« »Najbolj,« pravi Lombroso dalje, »pa se javlja ob takih katastrofah misticismem. Ne da bi dvomili o Bogu, ki jim je uničil otroke, hiše in imetje, so ga vsi ponižno in proseče klicali

na pomoč. V bednih barakah, kamor so jih spravili, so hoteli imeti najprej kako pobožno podobo in sestradani, izmučeni, propali so prosili le tega, da bi jim kak duhovnik na zasilnem oltarčku bral sveto mašo.« Tako Lombroso. Za psihologa gotovo dosti problemov. Lombroso misli, da zadoščuje za razlago atavizem. Ker da je bil človek bestija, odtod bestialnost, in ker je prvoten človek z vero tolmačil vse prirodne uganke, odtod atavističen izbruh misticizma. Toda ta razlaga je pač jalova, kakor je jalov darvinizem, iz katerega je izšla. »Weltuntergangsstimmung« — ta beseda pove mnogo več. Najprej moramo seveda odšteti tiste pojave, ki izvirajo iz golih nagonov (instinktov). In teh naravno ob takih strašnih katastrofah ni malo. Tu je v prvi vrsti nagon samoohrane. V smrtni nevarnosti človek pod vplivom tega nagona marsikaj stori, kar se mu ne more vedno šteti v zlo. Kakor človek, ki se utaplja, grabi krog sebe in potegne s seboj v globočino prijatelja, ki ga doseže, tako ob takih katastrofah človek pogazi otroka, žensko, ki leži na tleh, in dere naprej. Pravtako naraven nagon je materinski nagon. Je lahko zavedna ljubezen, ki žene mater, da zasloni s svojim telesom otroka, je pa tudi lahko le naravni nagon, ki se ne more šteti v dobro, kakor ne druga instinktivna dejanja v zlo. Toda na podlagi nagonov se snuje v človeku zavestno nravno življenje. V tem in onem strah prepreči refleksijo, v močnih naravah pa refleksija zatopi strah. Weltuntergangsstimmung... Ob takih katastrofah človek nekako dozori, kakor bo popolnoma dozorel na meji večnosti. Kjer se je nabirala vse življenje le npravna izkvarjenost, tam bruhne tudi ob takih dogodkih nekako spontanno izkvarjenost na dan. Npravno propal človek izkuša tudi takrat le nasititi svoje strasti, preden bo vse minilo. Kreposten človek pa takisto hoče še v zadnjih heroičnih dejanjih izraziti svojo ljubezen, očistiti, kar je bilo nepopolnega, izprati, kar je bilo slabega v duši. Odtod bestialnost na eni plati, odtod heroizem na drugi plati! Posebno pa se kaže ob takih dogodkih, kako naravna je religioznost. Naj si je tudi kdo že davno zamoril v srcu verske misli in verska čuvstva, ko stopi predenj nenadoma smrt, takrat začuti in spozna, da je zastoj vse upanje v posvetne malike in da mora pomagati le eden, Bog. Tako so delali pogani, tako delajo kristjani. To je pričevanje duše, po naravi krščanske, je dejal že Tertullian (Apolog., c. 17). To ni noben atavistični misticizem, kakor se zdi darvinistom, ampak le živa zavest duše, ki v takih hipih bliskovito spozna vso ničevnost

gole svetne vede. Klasično je zavrnil Harden svobodomiselce, ki modrujejo: »Namesto vaših svetih podob (ki so jih nosili po mestnih ulicah) imamo mi vedo. Seismograf nam javi potrese.« Harden pravi duhovito: »Seismograf je kaj koristna naprava, to je resnično, ampak proti potresu pomaga toliko, kolikor termometer proti vročnici!«

Vsekako najtežje pa je teleološko vprašanje, vprašanje, kakšen smoter imajo take katastrofe. Svobodomiselci seveda nimajo nobenih težav. Po ljubljanskem potresu je modroval Aškerc: »To dela moč prirodna živa, ki giblje vse brez prenehanja, ne ve, kaj je življenje, smrt, neznana srd sta ji in črt, a tudi ne pozna ljubezni, pozna le zakon svoj železni...« To je kaj lahka filozofija, a je silno plitva in površna in ne bo človeškega duha nikdar resnično zadovoljila, kakor ga doslej nikdar ni. Bivanje božje in božja previdnost sta izmed dogem, ki so prvotna last človeštva, ki jih je krščanstvo poglobilo, a jih ni šele odkrilo. Tudi stari pogani niso dvomili o božji previdnosti, seveda je niso mogli doumeti, kakor je v mnogočem tudi mi ne moremo. Nobenega dvoma ni, da v vsem vlada božja previdnost, da božja previdnost ravna delovanje prirodnih sil k določenim smotrom, a kateri so ti smotri, to je posamezno časih težko, če ne nemogoče uvideti. Splošno lahko rečemo: vsi taki dogodki so le momenti v veliki božji pedagogiji človeškega rodu. Že Lessing je enkrat dobro poudaril to misel, da je vsa zgodovina človeštva božja vzgoja človeškega rodu, le žal, da je potem to misel racionalistično izničil. Ob mesinskem potresu je lepo poudaril isto misel protestantovski vseučiliški profesor K. Sell (Bonn) v »Christliche Welt« (zv. 5). Ločiti moramo, pravi, vzroke potresov in njih namen. Vzroki so nam bolj ali manj znani. Zemlja se vedno trese. Sile, ki povzročajo potrese, so nam ustvarile zemljo tako, kakršna je sedaj; te sile so ustvarile gore in porazdelile celine in morja. V potresih se izravnavajo nasprotujoče si sile in tako je naša zemlja vedno bolj primerna za bivališče ljudi. Bog je dal človeštvu gospodstvo nad zemljo, to je, človek naj preučuje prirodne sile, naj jih uporablja v svoj prid in se skuša nasprotujočih ubraniti. V tem je materialen napredek človeštva.¹ V nravnem oziru, pravi profesor

¹ Sloveči ravnatelj observatorija v Florenci, P. Alfani, je opozoril na to, da bi Italije nikdar ne bila zadela taka nesreča, ko bi se bili ravnali po stavniških predpisih Burbonov in stare cerkvene države. Že Pombal je po lisabonskem potresu ukazal, da se smejo graditi na potresnih tleh le barake. Isti ukaz so dali Burboni, ko je bil l. 1873. strašen potres v Mesini.

Sell, pa treba predvsem na umu imeti, kar krščanstvo vedno oznanja, namreč, da je vse trpljenje preskušnja, torej sredstvo božje vzgoje. »Le tedaj, če resno vpoštevamo to misel, moremo prav umeti zgodovino človeštva, dà, zgodovino našega planeta. To je sicer le verska misel, a se dobro strinja tudi z vedo. Zemlja, ki je postala po tolikih milijonih let primerno bivališče živim bitjem, je sedaj vzgojnica človeškega rodu. Le v boju z nasprotnimi silami. le s trpljenjem se je dvignilo človeštvo na današnjo stopnjo omike. In ta omika je zopet le stopnja k omiki bodočnosti, ko se bo naše družabno, narodno in človeško življenje vedno bolj oplemenitilo, poglobilo in prepojilo z npravnostjo. A vedno le z delom in trudom, z bojem in žrtvami enih se dvigajo drugi!«

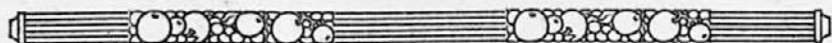
Da ta božja vzgoja kljub vsej človeški izkvarjenosti vendarle tudi v npravnem oziru ni zaman, kaže prav mesinski potres. Celo Cesare Lombroso poudarja to. »Znamenje npravnega razvoja, prizor, ki daje psihologu in sociologu poguma in vero v bodočnost našega rodu, je bila ljubezen, usmiljenje, pomoč vsega sveta, ki se je pojavila ob tem dogodku kar samaobsebi in z mogočno silo. Tu ni bilo nobenih mej plemen in držav, ne kast in kultur, ne verskih antipatij...« Seveda bi moral Lombroso dodati, kar dobro omenja K. Sell, da je to dokaz, kako globoko so prešinitile krščanske ideje že dušo vseh narodov. Ta triumf človečnosti je triumf krščanstva! Stari svet tega ni poznal.

V občečloveškem oziru so torej take katastrofe le momenti, ki spodbude človeštvo k novemu napredku na znanstvenem, humanitarnem in kulturno-npravnem polju. V individualnem oziru pa daje najboljše pojasnilo katekizem s tako preprostimi, a tako globokimi besedami, da je edino pravo hudo greh. Kdor to zares umeje, on zrè na take katastrofe z najvišjega vidika božje teleologije, in s tega vidika so vse katastrofe pojavi božje pravice in božje ljubezni; ljubezni za tiste, ki teže po dobrem, pravice za hudobne. Tudi v najstrašnejših katastrofah se glasi božja beseda: »Njim, ki Boga ljubijo, vse služi v dobro!« (Rim. 8, 28). Trpljenje očiščuje, dviga, krepi; v trpljenju najlepše dozori človeška krepot.

Obenem naj bi gradili le na trdnih, zažetih tleh, a ne na produ. Tudi ameriški sistem z železnim ogrodjem je dober, le da ne smejo biti stavbe previsoke, kakor so bile v S. Francisco. Na vseučilišču v Tokio je posebna stolica za seismologijo. Z raznimi umnimi poizkusi je dognal prof. Omori, da se potresu najdalje ustavljajo stavbe s paraboličnim prerezom. Zanimivo je, da so prav tako zgrajene prastare japonske pagode.

Kdor tega ne umeje, njemu so vse nesreče na svetu uganke, polne čudnih protislovji. Toda tak naj ne kleveta krščanstva, zakaj krivda je le v njem samem!¹

Matija Naglič in njegova rokopisna ostalina.

Prispevki za slovensko slovstveno zgodovino l. 1680.—1830.

Priobčuje Francišek Reból (Dunaj).

46. »Js bukv Antikrifta, kolki fort je noti sapifanu, jn kaj le bere not.« *H* str. 417.

Dospeli smo torej do zadnjega halištra Nagličevega Zbornika. Prihodnjic hočem v kratkem razbrati in v celoti pokazati uspehe našega razmotrivanja na podlagi Nagličevih halištrov, iz česar bomo razvideli, da si je pridobil Naglič brezdvomno mnogo zaslug za naše boljše poznavanje starejše slovenske literature ter literarne in kulturne zgodovine! Seveda Naglič ni imel namena, pisati slo-

¹ Neizmerno nizkotno pojmovanje kaže zopet Askerc v »Mesinski legendi« (Slovan 1909, zv. 2.). Misel vse bogokletne pesmi, položene na jezik (menda blaznemu) zakristanu je: Pokaj molite in kličete Boga in Madono? »Bog je v moštranci ubit, vržena s trona santa Madonna.« Askerc nima prav nobenega pojma ne o krščanski filozofiji, ne o krščanski teologiji. On misli, da je krščanskemu filozofu potres čudež, ki izbira, kaj bi podrl, a kaj pustil, a ne prirodni pojav, ki deluje z elementarnimi silami narave, le da te elementarne sile v nraavnem oziru služijo višjim smotrom. Zopet Askerc s čudežno nevednostjo misli, da je po krščanski teologiji pričujoč Kristus v evharistiji, kakor so domnevali sirovi kafarnaitje, a ne v tajinstvenem odnosu, da ga ne doseže nobena prirodna sila — Christus immortalis, gloriosus. Elementi ginevajo, ž njimi gine zakramentalna pričujočnost, On pa ostane neizpremenjen in neizpremenljiv. Pravtako Askerc menda misli, da kristjani stavijo upanje v kipe, a ne, da je kristjanom čaščenje podob le relativno, nanašajoče se na pravzor. Kip Madone naj se poruši, ob novem kipu, ob najpreprostejši podobici se bo dvigala zopet ljubezen kristjanov kvišku k Materi milosti, kakor se dviga tudi brez kipov iz razvalin, saj so vsi kipi in podobe le simboli, ob katerih se človeško srce lažje zbere, opomni, vzpodbudi. S takimi pesmimi nam Askerc krščanstva ne bo onemilil!

vensko bibliografijo, ali množiti slovensko slovstvo, tudi se mu gotovo ni nikdar sanjalo, da se bo kdaj pisalo o njegovi rokopisni ostalini in njegovo ime imenovalo v slovenskih knjigah; spisaval je pobožni mož vsebino knjig pač samo zato, da je mogel v knjigah hitro to ali ono resnico poiskati, ki jo je rabil za svoje domače »pridige« in pač tudi za sestavljanje molitvenika in drugih spiskov! Saj nam to sam zatrjuje! Njegove zasluge so torej nenaravnostne ali, recimo, slučajne!

Knjiga, ki jo je Naglič poleg Sv. pisma in Življenja svetnikov gotovo najbolj verno prebiral, to so bile »bukve Antikrista«; zato se ne smemo čuditi, da je vedno in vedno o Antikristu govoril, kakor sem omenil takoj v začetku razprave! Poleg »bukve o Antikristu« je Naglič poznal tudi več prerokovanj o koncu sveta in prihodu Antikrista. O Antikristu v slovenski apokrifni literaturi se bo gotovo še več pisalo, zato ne mislim danes tukaj obširneje razpravljati o tem predmetu, ampak hočem le opozoriti na knjigo, v kateri nam je podal dogmatični nauk o koncu sveta in o Antikristu docent na akademiji v Münstru Joseph Bautz,¹ ki zavrača tudi razna kriva mnenja!

In sedaj naj na koncu sledi gališter o »bukvah Antikrista«!

Kapitel	20. js bukuv Antikrista, kolki fort je noti sapifanu, jn kaj se bere not	platel
1.	Kapitel, Kulku ta fuet od ftuarjenja da fdajnega zajta ftoij jn kolki bo fle ftau	2
2.	Koko dougo bo da prihoda Antikristouga	9
3.	Koku blisu fmo Antikristouiga preganjanja	18
4.	Koku bo ta katolshka uera doli usela inu de je letu en zahen tega Antikristouiga prihoda	23
5.	Od teh zahnou, kateri se imajo sgoditi, koker menjo ti judje, predem njuh Mellfiels pride ta Antikrist	31
6.	Kedaj jma Antikrist rojen biti	38
7.	Kaj se jma fgoditi, predem Antikrist pride	45
8.	Od uen fpuštenja letih hodizhou, jn tega fouh luziferia jnu vñih hudih duhou	51
9.	Od nafrezhniga fpozhetia Antikrista	62
10.	Od tega kraja, kej jma Antikrist fpozhet jnu rojen biti	68
11.	Od tiga Roduv jnu fhlahte tega hudobnega Antikrista	73
12.	Od Rojftua jnu obersuanja, jnu jmena Antikristouga	79

¹ Weltgericht und Weltende. Im Anschluß an die Scholastik und die neuere Theologie dargestellt. Mainz, Kirchheim. 1886. 8°.

13.	Od tih rezhi jnu pozhetia, Antikriftovih del v njegovi Mladosti, njegove hudobije	85
14.	Od te hudobie Antikrista, njegove mladosti, koko bo on perjasen gratou	95
15.	Koku jnu kedaj se bo ta Antikrist tem Judam inu vlimo fuetu se jma osnaniti	104
16.	Koku ti Judie ujerufalem porajshajo, jnu koko bojo na tim Redezhim murij od njuh Mefielsa prejeti gratali	112
17.	Koko dragu bodo ti Judje u jerufalemu od njuh Mefielsa trahterani	123
18.	Ti Judje fedajnem zajtu se rajlhi pušte umoriti koker uervati, de bi njuh Mefiels na jnv to meštu jerufalem Leufli (= lepši) gor poštavti koker je kedej blo, ali sdej je sturjenu	130
19.	Koko bo Antikrist ufe Jude sa maštnike jsuolu	134
20.	Od tega frezhniga zhašsa tih Judou pod njuh Mefielsam tim Antikristam	141
21.	Ti Judje fo danafni dan ufe (= vsi) manenge, de kader njuh Mefies pride, de bo uefs fvet poduojskvou, jnu te vse krale premagou, jnu koker sa enga Monarha zeliga fueta regerou jnu gofpoduov	148
22.	Koko bo Antikrist en Monarh zeliga fueta gratou	155
23.	Koko bo ta Antikrist ufe spominie Kritufove uti oblubljeni Dusheli doli poštaviv, inu doli sahafou	162
24.	Koko bo ta Konstantinopol podert, jnu veliku drujh krajou	172
25.	Koko se bo Antikrist u Meštu jerufalemu sa praviga boga pustuv moliti	181
26.	Koko bo ta Antikrist ueliku Ludem tega peklenskiga Duha taliou, koker bi fuetiga duha njem dajau	187
27.	Kaj sa en uvk bojo ti Antikristovi Apostelni po uših krajeh tega fueta osnanvali	194
28.	Koko bojo ti Antikristovi Apostelni u foih pridegah jesusa Kristusa sahpotvali inu sanizhvali jnu preklinvali	204
29.	Kaj sa ene Artikelne te uere bojo ti Apostelni tem kristianam inu vlimo fuetu naprej nefli	212
30.	Od 10 sapoudi Antikristovih	220
31.	Kaj sa ene bukli bojo ti Antikristoui Apostelni nuzali k' poterjeniv nieh uere	229
32.	Od teh zhudneh del, katere bo ta Antikrist sturu, de bodo njegove pridege bell fruhtale	240
33.	Od teh zhudeshou, katere bo ta Antikrist na Ludeh sturuv	253
34.	Od teh zhudeshou, katere bo Antikrist na tih štirih elementih štrv	264
35.	Od teh zhudeshou, katere bo ta Antikrist na fonzi jnu na Luni delou	276
36.	Koku bo Antikrist ufe katolshke buklu pustu feshgati, inu ufe Kritufove spominje doli podreti jnu poštavit	284

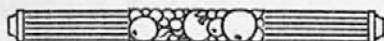
37.	Od Goga inu Magoga, koku bodo temo Antikriftu te zerkve in Altarje rihtvali inu delali	294
38.	Koko te dua fueta preroka bota js porodisha perfhla, inu tega Antikrifa k' fhpotu fturla	305
39.	Kaj utem Novim Testamentu je od Enoha jnu Eliafa pifanu, famu od nieh zhudeshou, katere bota one dva delala	320
40.	Koku bo ta Antikrist te kristiane jnu te na novizh preobrnene Jude martrati jnu umoriti puftuv	330
41.	Kedaj inu kej fe bo ta lufhba fuete Mafhe v preganiani Antikriftovim derfhala, kir bo ozhitnu doli poloshena, ali postaulena	339
42.	Koko bo ta Antikrist fhe dalej te kristiane preganiov, jnu tem fojem sa ene zahne dajau, de bojo oni fmeli predaiati inu kepvati, kristiani fhe sapotrebo na bojo fmeli nezhi kupit	350
43.	Koko bota Enoh inu Eliafa te kristiane po ufi milofhi troshtala, jnu te fovsh zhudeshe tega Antikrifa nasnaie dala, jnu njegovo fovfhlarjo odkriva	357
44.	Koko fe bo ueliku Duhounih ftema duema prerokama temo Antikriftu soper poftavili, inu ta fuet js hudmi fhtrafengami fhtrafali	363
45.	Koku te dua fueta Preroka bota od Antikrifa umorjena utem meftu Jerufalem	373
46.	Koku bota te dua fueta Preroka od fmerti gori uftala, inu potem fe u nebefsa peliaua	382
47.	Od unebu pelianja, jnu fmerti Antikrifa	396
48.	Od te uelike Morije tega uelikiga Firfhata Gog, inu njegoue zeleshounerfhine Magog	806
49.	Od tega fpreobernenia, koku fe bo ta zeli fuet h' Kristusu, jnu njegovi ueri preobrnv	417
50.	Kapitel, Koku dougu to pravi jnu refnizhnu Preganianeje tega Antikrifa bo gueralu, jnu de to bo na konz tega fveta perfhlu	426
Konz galifhra, teh bukuv Antikrifa. Ti bofh najdou zhudne rezhi noti sapifane, le ahtej fe, de bofh saftopuv —		
to je js pifanu fufhza ta 15ti dan uleti 1824., inu ta 12. ti, ta 14. ti dan		
tudi ubukvah Antikrifa fe najdejo tri (3) Poftave js fuetiga evangelija, kir govare od perhodneh zhafs. inu konzhanj tiga fveta.		444
1.	ta 24. poftava S. Matevsha	444
2.	fvetiga Marka ta 13. poftava	451

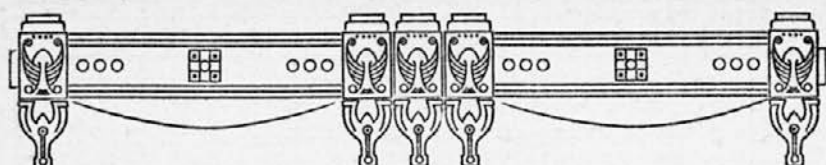
3.	Ivetiga Joannefa ta 21. poštava . . . . . [morda bi se moralo glasiti: sv. Luka 21. p.]	456
	Spet je, shivljenje fвете Marie Magdalene inu od spreobernenja	461
1.	Spreobernenje fвете Marie Magdalene	461
2.	ena Molitu na dan S. Marie Magdalene	470
3.	Ipet od nje shalvanja per jefufoveh nogah	475
4.	Ipet ena Molitu k S. M. Magdalene	486
5.	shiuenje fuete Marie Magdalene	488
6.	ena lepa Molitu ke fveti Marie Magdale, na dan nje prasnika	524

To je torej zadnji »hališter« iz Zbornika, ki ga je tako skrbno sestavil naš Matija Naglič.

Vprašanje je le še, kateri so v celoti uspehi, ki jih je pokazala ta razprava.

O tem prihodnjič.

Ali so na zvezdah živa bitja?

Kanonik Iv. Sušnik.

II.

Vsi pojavi kažejo, da je razprostrta ista snov, ista tvarina po vsemiru. To nam potrjuje solčni šar in šar najbolj oddaljenih zvezd, in iste prvine nam donašajo meteori iz najbolj oddaljenih svetovnih prostorov.¹ Ta snov pa mora imeti v svojih prvinah iste fizikalne in kemične svojine. Vodik ostane vodik, železo ostane železo, naj se nahaja na zemlji, ali na solncu, ali pa na kakem meteoru. Četudi so opazovali na meteorih nekatere kemične spojine, katerih ni najti v naravi na zemlji, vendar so tiste spojine sestavljene po istih kemičnih zakonih, po istem medsebojnem razmerju, kakor zahteva znanost kemije tukaj na zemlji. Za kemične spojine je treba primernih fizikalnih pogojev, da morejo nastati, n. pr. topline, tlaka, elektrike itd. Presilna vročina n. pr. na solncu ne dopušča nikakih kemičnih spojin in razcepi vse spojine v njihove prvine.

Oglejmo si še druge sile, ki delujejo na ozvezdjih.

Prva in po celem vsemiru delujoča sila je težna sila. Temu zakonu se pokorijo vse zvezde. Newton je l. 1682. našel zakon, da se dve telesi privlačujeta med sabo, in sicer v sorazmerju vsebine in v nasprotno kvadratnem razmerju njune razdalje. Na podlagi tega zakona kroži mesec okoli zemlje, zemlja okoli solnca, krožijo okoli solnca tudi vsi drugi planetje. Na podlagi tega zakona je Leverrier iz nepravilnega teka premičnice Urana izračunal in našel Neptuna. Ta zakon se opazuje na neštevilnih dvojnatih zvezdah, ki krožijo druga okoli druge, isti zakon privaja in odvaja repatice na njihovih potih v naše osolnčje. Velikost zvezde, oziroma njena masa odločuje, koliko isti predmet na njenem površju tehta.

Težna sila — gravitacija — vzdržuje ravnotežje vsemira. Ne samo zemlja in planetje, tudi takozvane stalne zvezde s solncem vred so podvržene tej sili in krožijo po odločenih potih, najbrže krog skupnega osrednjega težišča našega ozvezdja.

Tudi svetloba deluje v vsemiru po istih zakonih kakor na zemlji. Iz mrka Jupitrovih mesecev je Römer sklepal, da svetloba porabi gotov čas, da prihi od Jupitra na zemljo. Poznejši poizkusi

¹ Minulo leto so opazovali na Saksonskem velik krasen meteor. Opazovanja so dognala, da je meteor priletel v zemeljsko ozračje z brzino 65 km na sekundo. Ta brzina pa zahteva že parabolično, oziroma hiperbolično pot. Omenjeni meteor ni torej v elipsi krožil krog solnca, ampak je iz daljnih prostorov vsemira zašel v obseg osolnčja.

(Fizeau, Foucault) so dognali, da se ista brzina pri svetlobi nahaja tudi na zemlji. Spektroskop kaže razmaknjene črte v šaru, ako se kaka zvezda zemlji približuje ali od nje oddaljuje. Dotični praktični poizkusi se natančno ujemajo s teoretičnimi izvajanji. Valovanje etra je po vsem svetovnem prostoru isto, kakor na zemlji, in četudi električnih in magnetičnih pojavov na zvezdah zaradi silne oddaljenosti ne moremo dokazati, vendar ni neopravičen sklep, da tudi te naravne sile delujejo pravtako v vsemiru kakor na zemlji.

Ako pa je dokazano, da se nahajajo na zvezdah iste snovi, iste prvine, katere tvorijo organsko življenje na zemlji, ako smo prepričani, da ondi delujejo iste fizikalne in kemične sile, potem imamo prvo podlago, da sklepamo, je li mogoče, da bivajo na zvezdah živa, organska bitja.

Oglejmo si nadalje pogoje, pod katerimi nastaja na zemlji organsko življenje.

Sestav organskega telesa, živalskega ali rastlinskega, je samobesbi največji čudotvor, zagonetka, katera najbrže nikdar ne bo popolnoma rešena. Ako razkrojimo živalsko ali rastlinsko telo v prvine, tedaj opazimo, da je ogromna večina sestavljena iz čveterih glavnih prvin: vodika, kisika, dušika in ogljika, le v manjši neznamni meri se nahajajo še nekatere druge snovi, n. pr. fosfor, žveplo, železo, kali, natron, vapno, magnezija in druge. Te snovi sprejema rastlina deloma v vodenih raztopinah iz zemlje, deloma naravnost iz ozračja po listih in jih pretvarja v najbolj različne snovi, v staničje, škrob, beljakovino, zelenilo, sladkor, smolo, barvila itd. Kako različen sad in pridelek nam dajo rastline, vzgojene na istem zemljišču!

Isto razliko nahajamo pri živalskem telesu. Ista hrana se pretvarja v kri in meso, v kosti in tolščo, v kožo in dlako, v zobe in kremplje, naj se žival hrani z rastlinstvom ali z mesom drugih živali. Povsod nahajamo nebroj stanic, ki sprejemajo v ogromni večini prve štiri imenovane prvine in iz njih ustvarjajo najrazličnejše organizme. Vsekako mora biti cela vrsta različnih okoliščin na razpolago, da tako zelo sestavljen mehanizem deluje.

Da more organizem pravilno delovati, je predvsem treba primerne toplote. V vsemiru nahajamo najrazličnejše stopinje toplote. Omenili smo že, da se toplota na solncu ceni $6-13000^{\circ}\text{C}$, in brez dvoma je toplota takozvanih belih zvezd (tip Sirij) še mnogo višja. Temu nasproti je pa temperatura praznih prostorov vseмира zelo nizka. Večina veščakov jo ceni na -150°C , nekateri še nižje, blizu do -273° . Zrakoplovi so dosegli v zračnih višinah $14-15000\text{ m}$ -72° in celo -86°C . Niti izredno visoka, niti nizka temperatura ni organizmu primerna. Zemeljski organizem je navezan na toplino od 0° pa do 50°C . Ako voda zmrzne,¹ tedaj preneha organizem delovati, četudi še ne pogine. Pri večji vročini se pa tudi že neka-

¹ Morska voda ima tališče nekoliko nižje kakor pa čista voda, navadno zmrzuje šele pri $-2,5^{\circ}$ do $-2,8^{\circ}\text{C}$.

tere snovi (beljakovina) strdijo in postanejo nesposobne za kemične zveze. Mnogo organizmov mora imeti skoro nespremenjeno stalno toplino, da more delovati. Normalna temperatura človeškega telesa znaša 37°C , in to toplino mora telo skoro nespremenjeno ohraniti, če hoče normalno delovati, naj se nahaja v saharški puščavi, ali pa v sibirski zimi. Že mala razlika znači bolezen, ki pri 42° postane že smrtonosna. S toplino mora vsaj za nižje rastlinstvo biti združena solnčna svetloba. Le pod vplivom solnčne svetlobe nastaja v rastlinah zelenilo, katero pretvarja ogljik v najrazličnejše kemične zveze.

Poleg topline mora biti brezpogojno vsakemu organizmu na razpolago voda. Niti rastline, niti živali si ne moremo misliti brez vode. Voda mora biti z organizmom v neposredni zvezi in se mora nahajati v toliki množini, da je dostopna živalstvu in rastlinstvu. Prav voda je tudi sila važen faktor glede enakomerne topline na zemlji; voda zabrani preveliko ohlajenje zemlje kakor tudi preveliko vročino.

Zemljo obdaja nadalje gosta odeja zemeljskega ozračja. Tudi ozračje je organizmu nujna potreba. Ozračje mora imeti primerno gostost, da zabrani izžarevanje od solnca sprejete topline. Že v višavah komaj 3000 m je ozračje tako tenko, da tega izžarevanja ne more zabraniti, zato so tudi one gorske višine pokrite z večnim snegom. Ozračje mora sprejeti zadostno množino vodne pare, ki rosi kot dobrodejen dež na zemljo. V tankem ozračju bi vsled izžarevanja vodna para zmrznila in namesto dežja bi kril večer sneg zemeljsko površje.

Ozračje ima pa še drugo važno nalogo. Hrani namreč v sebi glavne snovi, iz katerih je sestavljeno rastlinstvo: dušik, ogljik, vodik in kisik. Dušika rastlina ne sprejema neposredno iz zraka, dasi tvori tri četrtine vsega ozračja. Sprejema ga pa v obliki amoniaka (NH_3), ki se nahaja v zelo majhni množini v ozračju. Amoniak nastaja večinoma iz gnijočih organskih snovi, se sila rad v vodi razpusti in to potem korenine vsrkavajo. Dušikove spojine nahajamo večinoma v plodovih.

Druga snov, katero hrani ozračje v sebi, četudi v zelo majhni meri (1:0'0004), je ogljikova kislina. Ogljik je glavna snov, iz katere je sestavljeno rastlinsko telo. Ker pa more rastlina prav tako malo čisti ogljik sprejemati, kakor dušik, se ji dovaja v zvezi s kisikom. Ogljikovo kislino sprejema rastlina nekoliko z vodo po koreninah, nekoliko pa jo vsrkava po malih režah na spodnji strani listov. Zanimivo je dejstvo, da se nahaja ogljikova kislina v ozračju v prav toliki množini, ki zadošča rastlinstvu; ko bi je bilo le malo več, bi ljudje in živali ne mogli dihati.

Velike važnosti je v ozračju tudi vodna para. Le-ta zabranjuje, da prenašlo ne izžareva toplina in ne izpuhteva mokrina. V manjših množinah vsrkavajo rastline tudi vodno paro in iz nje izločajo vodik.

Ne smemo prezreti, da se na zemlji redno menjata noč in dan v pravih presledkih. Je li to brez vpliva na organizem? Človek

in žival potrebuje odmora in podnevi izgubljene moči se v nočnem počitku nadomestijo. Rastlina potrebuje solnčne svetlobe za bujno rast in le vsled nje se vršijo nekateri kemični pojavi (razvoj zelenila) in pravitako smemo trditi, da je nedvomno nočni mir za nekatere razvoje notranjih snovi, ako ne morda celo potreben, vsaj zelo v prid. Tudi dolgost našega dneva je kaj ugodna za razvoj organizma. Naj bi bil dan n. pr. petkrat tako dolg kakor sedaj, tedaj bi se zlasti v tropičnih krajih zemlja tako hudo segrela,¹ da bi komaj kak organizem mogel to prenašati, zatem bi sledila petkrat daljša noč, v kateri bi se istotako vsled izžarevanja zemlja neprimerno ohladila. Tako velike razlike med vročino in mrazom bi večina naših sedanjih živalskih in rastlinskih organizmov ne mogla prenašati.

Ugodna je tudi razdalja med zemljo in solncem. Venera sprejema skoro dvakrat toliko topline od solnca kakor naša zemlja, in nam najbolj sorodni Mart že malo manj kakor polovico. Petkrat bolj oddaljeni Jupiter dobiva le petindvajseti del zemeljske topline. Z ozirom na sedanje izžarevanje topline od solnca, se nahaja zemlja v jako ugodni razdalji.

Znano je, da je nagnjen zemeljski ravnik za $23^{\circ}50'$ proti ekliptiki. Kakšen vpliv ima to na našo zemljo? Solnce se navidezno dvigne ob poletnem času za $23^{\circ}50'$ nad ekvator, ga jeseni prekorači in se oddalji na spodnjo stran zopet za $23^{\circ}50'$ od njega. Kadar solnce stoji visoko na nebu, tedaj nam pošilja skoro navpično žarke in zemljo ogreva daleč proti severnemu tečaju, pol leta pozneje se isto vrši na južnem delu zemlje. Vsled tega se solnčna toplina mnogo bolj enakomerno porazdeli po celi zemlji. Le razmerno majhni deli zemlje, okoli severnega in južnega tečaja so organizmu, živalskemu in rastlinskemu, zaprti, ogromna večina zemeljskega površja je pa sposobna za življenje.

Veliko bolj neugoden bi bil položaj naše zemlje, ko bi ne bila nič nagnjena proti ekliptiki ter bi stala ravno navpično. Na ravniku bi imeli solnce vedno navpično nad seboj, v naših krajih bi solnce krožilo vedno v isti višini, kakor se sedaj nahaja 21. marca ali 23. septembra, in le malo bolj proti severu bi skoro noben sadež ne mogel dozoreti.

Še mnogo neugodnejši bi pa bil položaj zemlje, ko bi njena os ležala v ekliptiki.² Tedaj bi bil en tečaj zemlje pol leta brez prestanka izpostavljen solnčnim žarkom, kar bi povzročilo neznosno vročino, čez šest mesecev pa bi isti tečaj prišel v nasprotno lego in imel polletno noč. Poprej visoka toplina bi padla pod temperaturo severnega ali južnega tečaja. Menjala bi se na zemlji hujša

¹ Zvezdoslovci trdijo, da se površje na mesecu vsled 14dnevnega solnčnega vpliva segreje na 300° C in potem zopet shladi do -100° C. Seveda mesec nima niti zraka, niti vodne pare, ki bi to izpremembo temperature blažila.

² Premičnica Uran ima baje lego svoje osi v ekliptiki. Vsled tega imajo na tej zvezdi na enem tečaju celih 42 let dolg dan, potem pa zopet 42 let dolgo noč.

vročina od sedanje ekvatorialne z zopet nižjo temperaturo severnega tečaja. Le ob ravniku bi se ob ugodni legi zemlje redno menjala noč in dan, in le tamkaj bi bilo mogoče organično življenje.

Navedeni podatki kažejo, kako različnih in ugodnih pogojev je treba, da se more razvijati organično življenje in da je uprav v takem ugodnem položaju naša zemlja.

Omenili smo že težno ali privlačno silo (gravitacijo). Vsak predmet ima svojo »težo«, s katero tišči na svojo podlago; ako podlago izpodmaknemo, pade predmet na zemljo. Te privlačne moči pa nima samo zemlja, ampak je med vsemi telesi. Privlačna sila je odvisna od velikosti, oziroma vsebine telesa (mase) in od razdalje. Na isto razdaljo deluje ta sila vedno enakomerno. Na zemlji opazujemo, da pade vsak predmet v eni sekundi 4'9 m globoko, in sicer brez razločka, jeli predmet majhen ali velik. Pri zelo majhnih in lahkih predmetih (list, pero) seveda opazujemo, da padajo počasi, vzrok temu pa ni manjši vpliv težne sile, temuč le zračni odpor. V brezračnem prostoru pade tudi najlažje telo z isto hitrico na zemljo. Ta privlačna sila je tem večja, čim večja je vsebina dotičnega telesa. Isti predmet, ki tehta na zemlji 1 kg, oziroma tišči na svojo podlago s tlakom enega kilograma, bi tehtal, oziroma tiščal na mesecu le z eno šestinko kilograma, na solncu pa s težo 28 kg. Vzemimo, da srednje močan človek tehta 75 kg. Isti človek bi tehtal na mesecu le šesti del te teže, torej 12'5 kg, zato bi se premikal po njem z isto lahkoto, kakor da bi imel na zemlji prenašati le 12'5 kg svoje teže. Nasprotno bi pa tehtal človek na solncu 28 krat več, torej okoli 2100 kg. Ako bi se hotel človek na solncu premikati, bi potreboval toliko telesne sile, kakor da bi na zemlji premikal 2100 kg težko telo. Tega pa človeško in nobeno živalsko telo ne zmore. Lastna peza bi človeka takorekoč udušila. Najbolj podobno težno silo kakor zemlja ima premičnica Venera (0'92), na Jupitru bi ista sila znašala že 2'48 krat več kakor na zemlji, dočim bi na obeh malih planetih, na Merkurju in Martu, znašala približno 0'39. Iz tega vidimo, da mora biti organizem, bodisi živalski ali rastlinski, primeren težni sili telesa, na katerem se nahaja. Na velikih zvezdah bi moral biti ves notranji ustroj neprimerno močnejši kakor ga nahajamo na zemlji.

Pri tej priliki moramo posebej omeniti vpliv težne sile na pline, ker se pri njih pojavlja nekoliko drugače. Vsak plin, če se nahaja v zaprti posodi, povzročuje tlak na stene posode. Ako isto množino plina izpustimo v večjo (seveda prazno) posodo, tedaj se plin razširi in razprostre po vsej posodi, pri tem se pa tlak na stene posode zmanjša. Pravtako pa moremo stisniti plin tudi v dosti manjšo posodo, kar pa nasprotno tlak zopet poveča.¹ Ta razpenjava (ekspansivna) lastnost plinov izvira iz notranjega premikanja, oziroma medsebojnega odbijanja molekul. Veščaki (Lord Kelvin, Loschmidt) so izkušali preračunati brzino premikanja molekul pri raznih plinih.

¹ Boylejev zakon.

Pri zraku znaša brzina pri normalnem tlaku in 0°C topline 485 m na sekundo.¹ Posledica tega neprestanega premikanja, oziroma medsebojnega odbijanja molekul je, da se mora plin vedno boljbolj razpuščati, dokler se molekule toliko ne oddaljijo druga od druge, da ne najdejo nobega odpora. Plin se more ohraniti torej le v zaprti posodi, ali pa ga mora obdržati težna sila zemlje ali kake druge zvezde. Ker je pa vsak plin razpenjav, se mora tolikanj bolj zgostiti, kolikor večja sila nanj vpliva. Zato je tudi ozračje tikoma nad zemljo oziroma nad morjem najbolj gosto (tlak = 760 mm živega srebra), že v višini 5500 m je zrak polovico tanjši in v višavi 60 km znaša le še toliko, kakor $\frac{1}{4}$ mm visok stolpič živega srebra. Kako visoko sega ozračje, še danes natanko ne vemo, vendar se da iz zvezdnih utrinkov sklepati, da se sledovi ozračja nahajajo še v razdalji 400—500 km nad zemeljskim površjem. Težna moč zemlje in razpenjavost plinov sta si pa v vednem nasprotju. Dočim molekularna razpenjavost ostane neizpremenjena, pojema težna sila zemlje (v kvadratni meri) z razdaljo od nje. Mora se torej nahajati neka meja, kjer sta si težna sila zemlje in molekularna razpenjavost plinov v ravnotežju. Onostran te meje težna sila plina ne more več obdržati in le-ta se oddalji v vsevir.

Iz tega se pa izvaja znamenita posledica. Čim večja je vsebina (masa) kake zvezde, tem večja je tudi njena privlačna, težna sila. Ako je pa telo tako majhno, da njegova težna sila ne more nadvladati molekularne razpenjavosti, potem isto telo tudi ne more plina obdržati pri sebi. Na mesecu n. pr. ni opaziti nikakega sledu ozračja ali pa vode. Veščaki dandanes trdijo, da na mesecu prav vsled tega ni zraka in sploh nikakih plinov, ker znaša privlačna sila na njegovi površini le šestinko zemeljske težne sile in taka sila nikakor ne zadošča, da bi prevladala molekularno razpenjavost ozračja in bi ga obdržala pri sebi. Če se nahajajo plini kot prvine na mesecu, so le kemično združeni z drugimi snovmi.

Tudi na zemlji ne nahajamo nekaterih plinov prostih v naravi (vodik, helium), dasi se isti nahajajo v ogromnih množinah na solncu. Vodik ima skoro štirikrat večjo molekularno razpenljivo silo kakor pa naše ozračje, in po trditvi veščakov težna sila zemlje ne more vodika samega (tako tudi helija ne) obdržati v zemeljskem ozračju; nahaja se pa kemično zvezan v veliki množini (voda H_2O) na zemlji.

Nekateri so domnevali, da je tudi vodna para vsled razpenjavosti izginila z meseca, vendar pa to ni dosti verjetno. Res, da je na mesecu podnevu silna vročina, ki bi sila vode izpremenila v paro, toda v majhni razdalji od površja bi se morala para ohladiti in kot sneg pasti nazaj na mesečevo površje.²

¹ Pri različnih plinih je ta brzina različna. Pri vodikcu znaša 1843 m, pri ogljikovi kislini le 392 m; pri kisiku je brzina (461) le malo manjša, pri dušiku (492) pa le malo večja kakor pri zraku. Prim. Dressel, Physik.

² Glede vode je verjetno, da je mesečeva vsebina polagoma vsrkala vaše vodno množino; pri tem je brezdvomno sodelovala tudi velika razlika v toplinski izpreminjavi.

Če naj v kratkem navedemo pogoje, ki so potrebni za organično življenje, jih lahko združimo v naslednjih točkah:

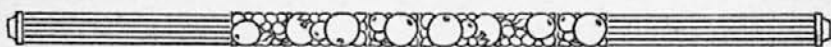
1. Zvezda mora imeti primerno velikost in vsebino, da vzdržuje vsled gravitacije na sebi vse potrebne snovi.

2. Imeti mora primerno gosto ozračje, da hrani v njem zadostno množino potrebnih plinov in vodne pare.

3. Na zvezdi se mora nahajati zadostna množina vode.

4. Toplina na njej se mora vzdržati v taki meri, da morejo organizmi uspevati. Previsoka ali prenizka toplina bi uničila organski razvoj.

5. Za daljši razvoj organizmov mora biti v primerni razdalji osrednja zvezda, od katere prihaja toplina in svetloba. (Dalje.)

Nekaj slovanskih vprašanj.

Dr. Leopold Lénard (Ljubljana).

3. Zedinjenje cerkvá.

Vprašanje o »zedinjenju cerkvá« stoji že blizu 900 let na dnevnem redu, pa se stvar še ni pomaknila kar nič dalje. Kako so se izpremenile razmere, izpremenil duh časa, tok zgodovine, naziranje in mišljenje človeštva, zunanja kultura in civilizacija, človeški element v katoliški Cerkvi! Toda razkol je ostal neizpremenjen in brezдно, ki se je odprlo med nami in med pravoslavnicami, se ni tekom stoletji zmanjšalo niti za ped. Ravno v trenutkih, ko smo že menili, da si stojimo čisto blizu, smo se takoj z razočaranjem prepričali, da smo si bolj oddaljeni drug od drugega kakor kdaj.

Dodati moram še, da je vprašanje o »zedinjenju cerkvá« stalo na dnevnem redu samo naše, katoliške Cerkve. Pri pravoslavnicah so občutili to potrebo le jako sporadično posamezni, bolj genialni in dalekovidni ljudje, ki so jih pa rojaki takoj »desavourirali«, zatajili.

Zakaj so se vsi poizkusili, zediniti ločene cerkve, ponesrečili? Kaj nas loči in kako bi se dalo priti do zedinjenja? To so vprašanja, ki zaslužijo globokih in vsestranskih študij. Tu hočemo podati samo nekaj misli.

Za papeža Leona XIII. je vladal, kakor je bilo videti, v Rimu o tej stvari velik optimizem. Naredilo se je več poizkusov, da bi se približali pravoslavnicam v tem vprašanju. Toda uspeha ni bilo nobenega. Balkan je ostal hladen, na Ruskem ni prenehalo nikdar preganjanje katoličanov, ki je nastopalo včasih v najbrutalnejših oblikah. Ako smo za Leona XIII. na Balkanu morda nekaj pridobili, smo na Ruskem odločno mnogo izgubili, izgubili zadnjo uniatsko škofijo v Holmu in ž njo nekaj stotisoč uniatoev, izgubili pa tudi zlasti med ruskimi katoličani. Poljaki sicer niso odpadali v večjih

množinah. To so bili le jako redki, neznatni slučaji. Branili so se jako hrabro, čudovito hrabro; vendar se pozna zdaj ruski katoliški cerkvi, da je jako opešala od boja. Boj je bil toliko bolj težaven, ker so bili Poljaki na Ruskem popolnoma sami sebi prepuščeni. Pruski Poljaki niso mogli zanje ničesar storiti, avstrijski so delali le avstrijsko državno politiko, iz Rima niso imeli mnogo opore, nekoliko, ker je bilo težko kaj zanje storiti, nekoliko pa tudi, ker se je ruski vladi le prerado posrečilo zvačiti kurijo na diplomatično pot. Če je prišlo do spopada med katoličani in med vlado na Ruskem, je vlada doma takoj nastopila z najbrutalnejšo silo, obenem pa začela v Rimu diplomatizirati. V Rimu so se spustili v diplomatične obravnave o kakem načelnem vprašanju, da pa ne bi delali težav načelnemu vprašanju, so spustili iz vida konkretni slučaj. Medtem si je uredila vlada doma stvar po svoje in potem je pretrgala ravnatko brutalne dogovore z Rimom.

Tako so posledice zadnjih trideset let bile za katoliško Cerkev na Ruskem jako žalostne: znanstveno stališče katoliške duhovščine je padlo tako, da so sprejemali v semenišča že s četrtem gimnazijskim razredom. Kljub temu je tam silno pomanjkanje duhovščine. Ker je bilo občevanje duhovščine med sabo nemogoče — noben duhovnik ni smel brez posebnega dovoljenja okrajnega glavarja, ki se je pa dajalo le v izjemnih slučajih, prestopiti mej svoje fare — ni bilo med duhovniki prave skupnosti. Razmere med nižjo duhovščino in med višjo so bile hladno-birokratične, v semenišču je vladal rusko-policijski duh. Ljudstvo je v verskem oziru zanemarjeno, brez pouka. Nihilistična vlada je razbila vse moralne vezi, ki vežejo ljudi v eno družbo, uničila pojme o pravici in zasebni lasti; pijanstvo in prostiucija se je razširila in navzela divje oblike.

To je bil torej uspeh diplomatičnih pogajanj!

Ako se hočemo zblížati, moramo jasno vedeti, kaj nas loči?

Ali nas loči dogma? Ali je razkol predvsem versko vprašanje?

Od naše strani se je smatralo vprašanje o »zedinjenju cerkvá« predvsem za versko vprašanje in še sveti Oče Leon XIII. se je trudil temu vprašanju dati versko lice in ga spraviti na versko podlago. Seveda, če bi se dala zvesti reč na dogmatična tla, bi bila stvar kmalu in za nas ugodno rešena. Treba bi bilo samo skupaj sestaviti dogme, v katerih si gremo narazen, jih natanko precizirati, potem pa dokazati iz dogmatičnih virov in po filozofičnih pravilih. Tako so izkušali rešiti to vprašanje na raznih srednjeveških cerkvenih zborih, toda vedno brez trajnega uspeha.

Vprašanje o »zedinjenju cerkvá« ni prvotno dogmatično. Ločitev je bila že poprej, potem se je šele posiskala dogma v opravičenje ločitve, za pretvezo. Treba je seči po vzrokih, a ne po pretvezi.

Zedinjenje cerkvá je bolj politično vprašanje, a tudi ne izključno politično. Ko sta se cerkvi ločili, je bilo težišče vzhodne cerkve Carigrad. Bizantinsko cesarstvo se je pa politično čisto dru-

gače razvijalo kakor pa katoliški zahod. Na zahodu se je razvil fevdalizem, ki je prodril tudi v katoliško Cerkev, na vzhodu je zavladal azijski despotizem.

Ko so apostoli izrekli pred sinedrijem: »Boga je treba bolj slušati kakor ljudi«, so povedali jako globoko načelo, ki je postalo za vsa stoletja podlaga civilizacije, napredka in svobode — potegnili so mejo med oblastjo božjo in človeško. Odslej bi moral po tem načelu človeški absolutizem postati nemogoč. Boji največjih papežev srednjega veka za investituro in proti Hohenstaufom so bili kulturni boji v pravem pomenu besede. Šlo je za ohranitev kulture in za to, da se zabrani poganski absolutizem. Ako bi papeži podlegli, bi zahod začel posnemati vzhod in obema bi bila skupna usoda in skupni konec. Toda papežem se je posrečilo rešiti ono od apostolov postavljeno načelo, na vzhodu je pa izginilo.

Težišče pravoslavja se je iz Carigrada preneslo v Peterburg. Vzhod se je razvijal svojo pot — prišli so še tatarski vplivi od ene strani, protestantovsko-nemški od druge — zahod pa po svoje. Vzhod in zahod sta se pa srečala na rusko-poljski meji.

Tako globoka nasprotja se ne dajo poravnati z diplomatičnimi potezami in s političnimi koraki. Tako globokega vprašanja tudi ne smemo obravnavati prelahko. Naivno je, ako se včasih sliši, da smo si bratje, loči nas samo nekaj dogem. To ni resnično, loči nas jako mnogo, loči nas dogma, politika, zgodovina, življenje, kultura; pravoslavne loči cela skupina pojavov, katere moremo zaznamovati s skupnim imenom »bizantinizem«.

Mi bomo ločeni, tudi, ako bi se dogmatično zedinili. Vsaka »unija« je bila ponesrečen poizkus, ustvarila jo je politika in se je držala le, dokler jo je držala politika. Nikar se ne goljufajmo s frazo, da so pravoslavni tako privezani na svoje obrede, da bi bili pripravljene se zediniti, ako bi imeli le zagotovilo, da se jim puste obredi in samostojnost cerkva. Pravoslavnega, ki bi hotel postati katoličan, ne bo unija nič bolj mikala kakor latinizem. Unija je samo sredstvo, da se pritegnejo po svojih višjih pastirjih množice h katoličanstvu, ne da bi zato vedele. Kdor pa prestopi sam iz prepričanja, mu je ravnotako lahko prestopiti k latinizmu kakor v unijo. Bilo je torej čisto naravno, da je za časov poljskega vladanja mnogo razumnejših Malorusov in Belorusov prestopilo k latinizmu namesto k uniji. Navzeli so se zahodne kulture, ki se ni dala več pokrivali z bizantinsko obliko. Ako pogledamo v zgodovino raznih unij, vidimo, da so se vedno delale umetnim potom, z diplomacijo in politiko, in da so se držale le z umetnimi načini, s fizično silo vlade, z raznimi posebnimi pravicami. Rim je vedno gledal, da bi ljudje iz unije ne prestopali k latinstvu in tudi sedanja »konkordija« za Galicijo ima samo namen zabraniti, da bi uniat ne uhajali v latinstvo. Kakor hitro unija nima podpore od zunaj, razpade. Del uniatov, ki se je že dovolj navzel zahodne kulture, postane latinski, drugi del se vrne nazaj k pravoslavju.

Ali je torej vredno navduševati se za stvar, ki stoji na tako slabih nogah, da se ne more nikdar sama držati?

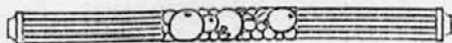
Ne govorimo o »zedinjenju cerkvá«, ampak govorimo rajši o tem, kako bi se vzhodni Slovani prešinili z zahodno kulturo. Kultura bo določila tudi versko obliko. Pravoslavni ne bodo mogli v tem slučaju nič več biti, ker pravoslavje izvira iz absolutizma in je ž njim v tesni zvezi, despotizem in kultura se pa izključujeta, kajti despotizem je državna oblika nekulturnih hord. Postali bodo ali uniati, ali latinci, ali protestanti, ali pa brezverci, kakršni bodo kulturni vplivi, ki bodo nanje delovali.

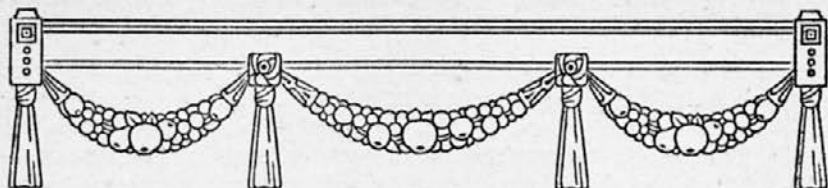
Vse vprašanje o »zedinjenju cerkvá« pride slednjič konkretno in praktično na to: kako ojačiti in razširiti kulturne vplive katoličanstva na pravoslavje. Ruski despotizem ve dobro, da mu je kultura najhujši sovražnik in raditega se z vsemi svojimi silami bori zoper kulturo; on je uničeval in uničil kulturo in še sedaj je glavno mišljenje in stremljenje ruske birokracije obrnjeno na to, kako bi ovirali šolstvo, književnost in društveno življenje. Edini element na Ruskem, ki predstavlja zahodno kulturo, so Poljaki. Torej so oni najnevarnejši element za despotično Rusijo. Tu ni mogoča sprava in ni mogoče premirje.

Mi pa, ako hočemo delovati za »zedinjenje cerkvá«, moramo se predvsem nasloniti na ta element, ga podpirati in potem širiti kulturo dalje.

Namesto teoretičnih razprav, ali še bolje vzporedno ž njimi, naj bi se pričelo praktično delo. Oficialne svetne in duhovske pravoslavne kroge bi pustili pri miru. Oni imajo svoj interes na absolutizmu in despotizmu, torej ne disputirajmo ž njimi, ampak obrnimo se naravnost na množice ter jim izkušajmo, kolikor je v danih razmerah mogoče, posredovati zahodno kulturo.

Ustanoviti bi se morala verska družba, še bolje, naj bi se oživila in temu priredila stara, častitljiva Ciril-Methodova družba. Zbrani denar bi se uporabljal, da bi se katoličanom, zlasti na Litvi, na Beloruskem in Maloruskem, kjer žive mešani med pravoslavniimi in grozno zapuščeni, brez cerkev in brez duhovnikov, nepoučeni v naši veri, pomagalo postaviti cerkve ali kapelice, ali bi jim poskrbeli duhovnika, morda sezidali šolo. Ustanovila bi se katehetična šola. Mlade ljudi bi potem poslali v take zapuščene vasi, tam bi se naselili in učili svoje rojake. Tako društvo bi moralo biti za vso Avstrijo. Tudi pri sedanjih krutih razmerah bi se dalo mnogo storiti. Od Poljakov ni mogoče pri njih neizmerno težkem položaju zahtevati, da bi mogli storiti dovolj za one oddaljene in prostrane pokrajine. To bi bila tudi ena oblika praktičnega panslavizma — propaganda dela.

Nove knjige.¹

Ivan Podlesnik: **Knjigovodstvo**. II. del. Ljubljana 1909. Katoliška Bukvarna. Cena vez. K 6:20.

Veliko zaslugo za gospodarski napredek našega ljudstva si je pridobil Ivan Podlesnik, ko se je lotil nelahkega dela sestaviti strokovno navodilo za umno knjigovodstvo. Prvi del tega navodila smo že lani naznanili in priporočili. Sedaj je izšel II. del, ki obsega knjigovodstvo za hranilnice in posojilnice po Raiffeiznovem sistemu. Najprej pojasnjuje osnovne pojme o kreditu, denarnih zavodih in zadrugah. Potem podaja vzorna pravila za raiffeizenovke in podrobneje kaže, kakšna bodi uprava takih zavodov. Govori tudi o novih nalogah raiffeizenovk, o konverziji vknjiženih dolgov in blagovnem prometu. Vse knjigovodstvo pa praktično predočuje z vzorci. Tako je knjiga zares poučna in porabna.

Da nam je bilo takega navodila živo treba, to je bila splošna tožba. Podlesnikova knjiga nam ga podaje in kar je poglobitno, podaje nam ga umevno, kratko in strokovno pravilno, kakor je pohvalno poudaril v strokovnjaški oceni veččak na polju zadružništva, S. Premrou. Komu se bo morda cena zdela previsoka, a takega je opozoriti na vzorce, ki silno podraže tisk, in knjiga ima celo vrsto krasno izdelanih vzorcev.

Z.

J. K.: **Velik moment**. Ljubljana 1909.

Ta sicer neobsežna (32 str.), a misli bogata knjižica je nekaka refleksija slovenskega domoljuba na razvodju dveh dob. Po težkih bojih je prišel čas, ko je dobilo slovensko ljudstvo gospostvo v kranjski deželi. Zato, pravi domoljub, ob tem velikem momentu »poglejmo nazaj, da pridemo naprej«: učimo se iz preteklosti za bodočnost. Potem riše težke čase od l. 1868. sem, čase težkih bojev za »sveto pravdo«, da se na to ozrè v bodočnost, v dobo »pozitivnega dela«, in načrta v velikih potezah program za to delo: naloge v verskem in narodnem oziru, organizacijo do zadnjega moža, potrebo edinosti in agilnosti. V splošno-kulturnem oziru je perspektiva bodočnosti, da se zlijejo vsi nasprotniki (liberalci in socialisti) v eno protikrščansko stranko, zato pa je prva naloga, »naše ljudstvo še bolj globoko in trdno zasidrati v močnem skalovju Cerkve . . .«

¹ Vse tu ocenjene knjige se dobe v »Katoliški Bukvarni« v Ljubljani.

S toplim čuvstvom in idealnim navdušenjem pisana knjižica je vsega priporočila vredna. Naj bi se povsod razširila! Le to željo izrazimo: Naj bi se lotil kdo prav te stvari, a naj bi nam podal pravo zgodovino našega kulturnega boja, kako se je začel razdor, kateri so bili vzroki, kako so se razvijale stranke itd.; vse podprto s pozitivnimi podatki iz literature, poročil časnikov, protokolov deželnega in državnega zbora; zbral naj bi tudi spomine še živečih politikov-starost našega naroda. To bi bilo hvaležno delo. Kar je mlajših politikov, vsi bi se lahko mnogo učili iz take knjige, a tudi vsi drugi, ki jim je mar bodočnosti slovenskega naroda. Saj zlasti v takih stvareh velja načelo: zgodovina učiteljica življenja. A.

Druge knjige:

Dr. Fr. Ilešič: **Kultura in politika**. Izdala »Matica Hrvatska« in »Matica Slovenska«. Zagreb 1908.

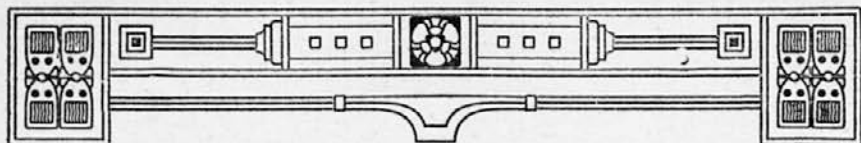
To je nekak programni govor, ki ga je imel predsednik »Slov. Matice« na nje občnem zboru. V kratkih, izrazitih in sentenc polnih odstavkih pojasnjuje, kakšno bodi razmerje med kulturo in politiko. »Kultura razvija sile, politika jih uporablja.« Dandanes se kultura demokratizira, a demokracija se kultivira: »Najširši sloji prodirajo s svojimi pravicami v politiko. Vsaka pravica pa veže in nalaga dolžnosti; zato je umevno, da gre z občnim izbornim pravom roko v roki šolska obveznost in potreba duševnega napredka sploh.« To je vodilna ideja vsega govora. Govor ima mnogo lepih misli, a radi preobilice podob tudi marsikako dvoumno trditev.

Joh. Jørgensen: **I. K. Huysmans**. München 1908. (Iz zbirke: Kultur und Katholizismus.)

Ni bil zlahka kdo bolj poklican pisati življenje francoskega esteta-konvertita kakor tako sorodni mu danski estet-konvertit Jørgensen. Literarni kritiki govore o »kongenialnih duhovih« (duševno-sorodnih ljudeh). V moderni dekadenci se je v blatu našlo nekaj takih kongenialnih duhov, ki so se počasi prenasitili življenja, ki ni življenje, dvignili se in očistili. Francois Coppée, Huysmans, Jørgensen, menda tudi Strindberg . . . V tej knjigi slika Jørgensen, kako se je dvignil iz blata Huysmans, zahrepenel po lepota Cerkve in se očistil v spravnem trpljenju.

O. Urban Talija: »**Errores scientifici et historici**« v knjigama nadahnutim i »Citationes tacitae«. Digresija iz radnje Mit i povjest, kritika i hiperkritika u evangjelskoj povjesti. Zagreb 1908.

Ker spada ta zanimiva znanstvena študija učenega franjevca na teološko polje, zato jo tu le omenjamo, da opozorimo nanjo bogoslovno naobražene čitatele.

Listek.

Ob Darwinovi stoletnici. — Ob stoletnici Darwinovega rojstva (Charles Darwin rojen 12. febr. 1809, umrl 19. aprila 1882) je napisal prof. dr. Julij Wiesner za »Österr. Rundschau« (3. zv. 1909) daljši sestavek, ki v njem objektivno podaja rezultate Darwinovega dela. Darwin je bil prirodoslovec, a zahajal je tudi na polje filozofije. Kot bistro opazujoč prirodoslovec si je pridobil za znanstvo neprecenljivih zaslug. Poživil je nanovo biološko vedo in je pravi početek moderne biologije. Do čim je Linné preučeval le bolj to, kar je stalnega v razvoju bitij, sistematiko, se je lotil Darwin vprašanja o izpremenljivosti, transmutacije. (J. Wiesner poudarja, da sta stalnost in izpremenljivost dva življenjska pojava, katerih nobenega ni mogoče zanikati, zato Linné in Darwin nista nujna nasprotnika.) Tako je Linné utemeljil klasifikacijo rastlinstva in živalstva, Darwin pa je uvedel v študij življenja. Poprej smo opisovali rastline in živali, kakšne so, kakšen venec, pestič imajo, koliko prašnikov, sedaj jih opazujemo, kako žive. In to je mnogo bolj zanimivo. Kot filozof pa je Darwin prestopil prave meje in bil tako povod mnogim poznejšim zmotam. Njegova teorija o descendenci, selekcijska teorija, je nevdržljiva podmena. »Boj zanjo je brez upa. Večina prirodoslovcev je to hipotezo že odklonila.« Poskušali so potem descendenco obrazložiti na druge načine (z Lamarckom, de Vriesom, s kombinacijo vseh treh), a se doslej ni posrečilo. Doslej so vse razlage, kakor

je že Kant napovedal, »pustolovščine pameti«. Še manj vemo o prvotnosti življenja. Vznik živega iz neživega, ki ga zahtevajo absolutni evolucionisti, je Pasteur pozitivno ovrgel. Vprašanje o početku življenja je »transcendentno«. Najslabši pa je bil vpliv pretiranega darvinizma na etiko. Ljubezen označajo darvinisti, njih teorija pa je teorija brutalnosti.

Naravoslovci proti Haecklu. — Zadosti je že znano, da se resni naravoslovci-učenjaki sramujejo Haeckla in mu očitajo, da s svojo »znanostjo« jemlje veljavo pravemu naravoslovju. — Ob koncu l. 1908. se je oglasil botanik dr. A. Hansen (Gießen), ki v brošuri »Grenzen der Religion und Naturwissenschaft« (Gießen 1908) ostro obsoja Haecklov poizkus, z naravoslovjem odpraviti religijo in moralo. Hansen sam sicer stoji na Kantovem stališču; njegovih nazorov o Bogu in religiji ne moremo odbravati. Tem bolj je pa zanimivo, kako kot naravoslovec pobija Haecklove »naravoslovske« dokaze proti religiji. — Haecklovi dokazi proti nesmrtnosti duše, pravi Hansen, so le dokazi proti nesmrtnosti možganov in njih funkcij; take nesmrtnosti pa sploh nihče ne brani. Haecklovo primerjanje idej in duše s plini je naravnost neslano in patološko; njegovo izražanje o Bogu je izjava brezkulturnosti (Unkultur), nikakor pa ne naravoslovska. Naravoslovje sploh ni poklicano, da bi reševalo verska vprašanja. Vsi Haecklovi ugovori proti religiji so le puhle fraze,

brez originalnosti; v njih se le obnavlja zastareli naturalizem. To ni naravoslovska znanost, ampak le mešanica popularnih fraz iz sirovega skepticizma, ki provzročajo ono nejasno omotico, v kateri se nahajajo čitatelji in pisatelj »Svetovnih ugank« (Welt-rätsel). Da ima Haeckel toliko pristašev, to je le žalostna zasluga njegove površnosti in negativne filozofije. Haeckel taji Boga, svobodno voljo, dušo, nesmrtnost, filozofijo, teologijo; vse to so stvari, ki se ne dajo kar z lahkoto razumeti, zato je njih tajitev občutna olajšava za možgane tistih, ki niso vajeni »mišljenja« — in to vleče. Tako botanik dr. A. Hansen.

Pravtako odločno je ob koncu l. 1908. proti Haecklu nastopil zoolog dr. A. Brasz v knjigi »Das Affen-Problem« (Leipzig, Biologischer Verlag 1908). S pozitivnimi dokazi na podlagi dejstev iz embrionalnega razvoja dokazuje, da je Haeckel nalašč in vedoma dal napraviti napačne slike človeških in opičjih zametkov v raznem stanju, da bi tako dokazal svojo hipotezo o razvoju človeka iz opic; knjigi so pridelane prave slike zametkov in falzifikati Haecklovi. Sicer so že mnogi drugi naravoslovci Haeckla dolžili sleparstva, a še nobeden ni tako evidentno in konkretno razkrinkal njegovih falzifikatov. Braszova knjiga je seveda vzbudila mnogo hrupa. Ostra polemika, ki je po tem povodu nastala med Haecklom in njegovimi nasprotniki, še ni končana; o celi stvari bomo še podrobneje poročali.

Sine nomine lusus. (Πατρινα ἀνώ-
υουμα.) (Editio altera emendatio et mul-
tis partibus aucta. Goritiae 1909.) —
Dobili smo v oceno to 20 strani ob-
segajočo brošuro zaeno z grškim in
latinskim prevodom Gregorčičeve pesmi
»Soči«, oboje delo anonimnega pisa-
telja, ki je, kakor sklepamo iz pesmi
»Nagrobница meni samemu, ko sem

prosil za upokojitev«, star 60 let, njegov poklic je bil skozi 36 let »triste magisterium«. Brošura obsega tri stvari. Na prvem mestu je ponatisnjeno pismo velikega strokovnjaka na polju klasične filologije, Weckleina, ki se silno laskavo izraža o spretnosti pisateljevi v latinskih in grških verzih. (Knjiga je namreč spisana dvojezično, grško in latinsko.) Priznanje za svoje grške in latinske verze si je pa avtor pridobil še na čisto originalen način, potom neke »piae fraudis«. Kakor pripoveduje na str. 15, je poslal svoje delo »Dialogus servilis«, obstoječe iz latinskih kolijambov, berolinskemu tedniku »Wochenschrift für klassische Philologie«, češ, da se je našla ta pesem napisana v neki knjigi Robortelovi. In list — je šel na limanice in to verjel ter pesem natisnil v 20. številki letnika 1905 . . . In do danes ne dvomi še nihče o njeni pristnosti . . . Na vsak način je to sijajno priznanje spretnosti grških in latinskih kolijambov. In tretjič obsega brošura še omenjeno pesem ob odhodu v pokoj, ki je spisana enkrat v latinskih in grških distihih in pozneje še v senarjih. Ta del je najbolj zanimiv. Tu pripoveduje pesnik med drugim tudi o treh kolegih v službi, svojih sovražnikih, ki so mu pripravljali »zasede« (insidias) in pogin (interitum). A zgrabila je vse tri maščevalka Nemesis. Dva je že davno »vzel h . . . č« (duos . . . tenent inferna regna), tretji je pa znorel, pesnik sam pa je prišel do miru in pokoja na stara leta. Če pomislimo, da dela dandanes kandidatu za klasično filologijo preglavico že naloga, katero mora sestaviti v latinskem jeziku, bomo radi priznali, da presega spretnost prevajateljeva v rabi latinskega in grškega jezika precej normalno mero.

Tudi prevod Gregorčičeve »Soči«, latinski in grški, je zares mojstrski. Seveda pa kaže tudi, kako moderna

pesem popolnoma izgubi svoj prvotni značaj, če se prestavi v latinske ali grške alcejične kitice. Mal primer:

Gregorčičeve verze (citiram po prvi izdaji):

»Ti meni si predraga znanka!
Ko z górskih prišumiš dobráv,
Od dôma se mi zdiš poslanka,
Nesóca mnóg mi ljub pozdráv,« —

je prevel Anonymus takole:

»Vetustum amicum te colo et hospitem:
Cum per nemus te proripis antraque
Montana linquis cum sonore,
Cum strepitu, mihi tum videris.
Legatus esse et nuntius a domo
Portans salutem . . .«

To se nam zdi čisto tuje. Pred kratkim sem čital Horacove ode, predstavljene v modernih kiticah in rimah, — prevedel jih je dr. K. Staedler — in moram reči, da mi noben prevod Horaca še ni tako ugajal. A težje je, da bi mi brali z užitkom naše pesmi, prevedene v starogrških kiticah. Užitek pač obstoji tukaj le bolj v tem, da občudujemo spretnost prevajateljovo v latinskem in celo grškem izražanju. Gotovo se brošuri v tem oziru lahko merita z

deli mnogih humanistov iz srednjega in novega veka, ki so tudi pesnili v latinščini. Grški verzi so pa prava rariteta.

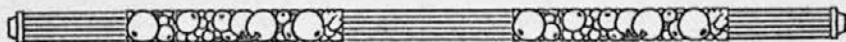
Knjižici priporočamo strokovnjakom. Gospodu prevajatelju bi pa ob njegovi večini klasičnih jezikov priporočili, naj prevaja stare klasike, zlasti pesnike, v slovensčino. Delo bi bilo velikega pomena sedaj v dobi, ko smo na poti do slovenskih gimnazij. To bi ne bil več samo »lusus«.

I. Dolenc.

Socialno zavarovanje. — V »Sozialistische Monatshefte« (1909, 2. H.) je napisal Julij Deutsch članek: »Kaj do naša avstrijsko socialno zavarovanje?« (Sedaj moremo že le vprašati: kaj bi doneslo?) Predloga, pravi Julij Deutsch, je na veliko zasnovano delo, kakršnega nimajo še nikjer. Pripominja sicer to in ono, a odločno je le proti temu, da bi bilo to socialno zavarovanje tudi za kmeta in malega obrtnika. Predloga se mu zdi taka, da bi delavci plačevali, »mali obrtniki in kmetje bi pa bili pravi uživavci (Nutzniesser) socialnega zavarovanja, in pa, kakor je uredil dr. Gesmann upravo, tudi gospodarji.«

Errata corrige! V članku »Psihologija mas« v letošnji 1. številki se mi je primeril »lapsus memoriæ«. Pripisal sem namreč delo »La folla delinquente« Sergi-ju, spisal ga je pa v resnici Sighele, ki sem ga omenil v pripombi. Sergi je avtor knjige »La degenerazione umana«. Sighele je poleg omenjenega dela spisal v tej stroki še »L'intelligenza della folla« in »I delitti della folla«.

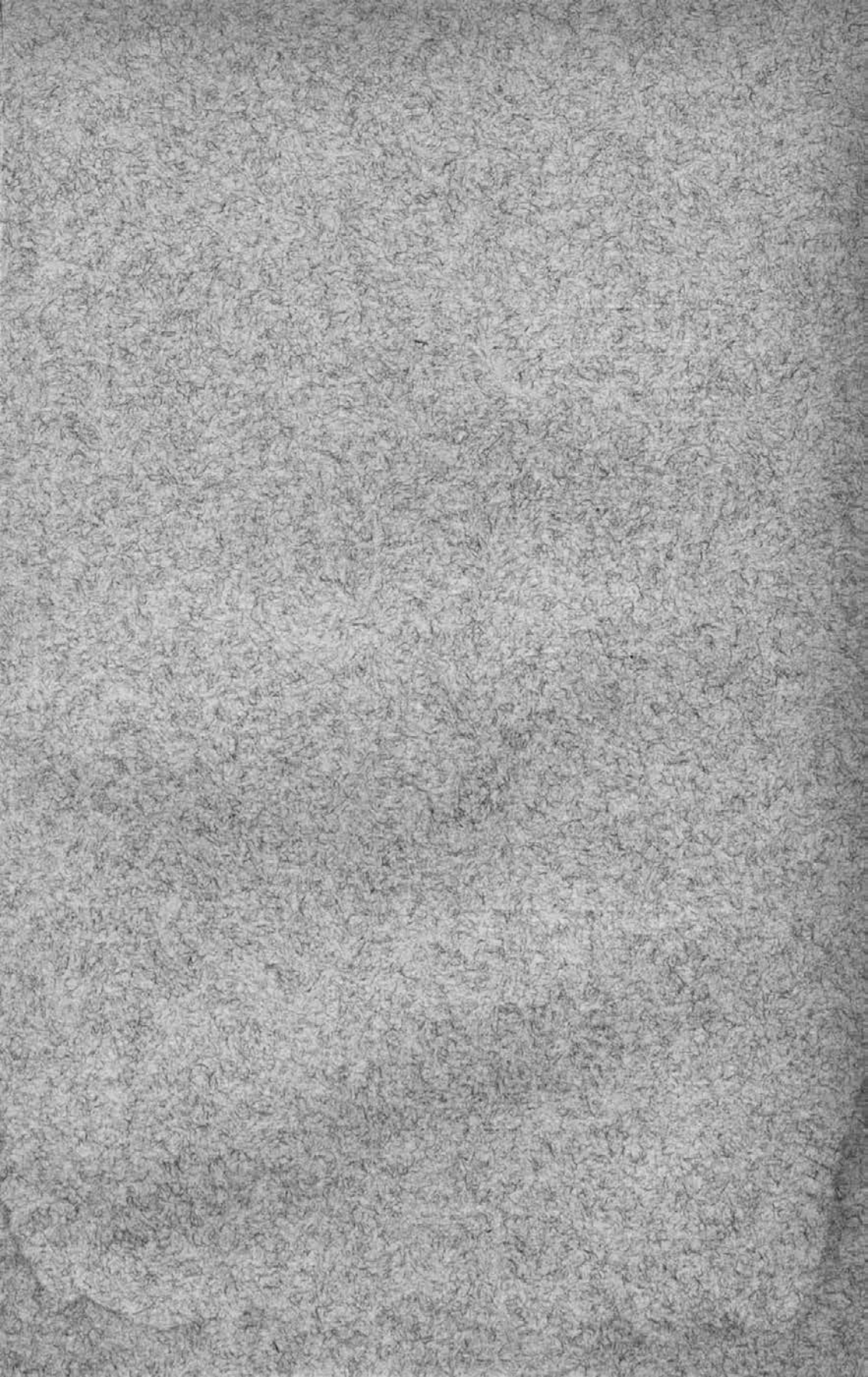
Fr. Terseglav.

Glasnik Leonove družbe.

Novi redni člani: Msgr. Tomo Zupan, tajni komornik sv. Očeta, vitez Franc Jožefovega reda, vodja itd., Okroglo. — Dr. Jos. Hohnjec, profesor bogoslovja, Maribor. — Jernej Pavlin, kaplan, Cerknica.

Nova podporna člana: Ivan Steklasa, profesor, Zagreb. — Gregorij Rožman, kaplan, Borovlje (Koroško).

FR. ČUDEN

: urar in trgovec :

Ljubljana, Prešernove ulice

Največja izbira vsakovrstnih ur

Ceniki zastoj. : Ceniki zastoj.

Stavb. umet. in konstr. ključavničarstvo

Jos. Weibl

nasl. J. Spreitzerja
in precastiti duhovščini

: svojo izborno :
urejeno delavnico

Cene solidnemu delu so
dokaj nizke. :

Specijaliteta: Valjeni
zastori železne konstrukcije, vod. sesalke,
napeljavanje vodovodov. Napravlja troškovnike in nuerle po
poljubnih risbah v različnih slogih ter pošilja poštnine prosto.

Vše poprava izvršuje
po najnižji ceni. :

Najsigurnejša prilika za štedenje!

Vzajemno podporno društvo v

: Ljubljani :

registr. zadruga z om. poroštvom

Kongresni trg štev. 19

sprejema vsak delavnik od 9.-12. ure
dopolodne hranilne vloge ter jih obrestuje po 4%, 5%, to je daje za 200 K
9 K 50 h na leto. Druge hranilne knjižice se sprejemajo kot gotov denar,
ne da bi se njih obrestovanje prekinilo.

Kanonik Andrej Kalan I. r.,
predsednik.

Kanonik Ivan Sušnik I. r.,
podpredsednik.

: Ljubljana, :

Stari trg štev. 10.

IV. Podlesnik ml.

priporoča svojo trgovino

s klobuki in čevlji

Velika zaloga

Zmerne cene

Solidno blago

: Ljubljana, :

Stari trg štev. 10.

Dr. Jos. Gruden:

Cerkvene razmere med Slovenci v 15. stoletju in usta-

: novitev ljubljanske škofije :

Po arhivalnih virih. Str. 121 + str. 25
listin in regist + seznamek virov in
uporabljenih znanstvenih del. :

Tekst poljansnje 19 allk. — Cena 5 K. — Dobl
se v Katoliški Bukvarni v Ljubljani. :

Dr. Fr. Kos:

Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku.

: I. knjiga (I. 501—800) :

str. LXXX+415 . . . K 8—

: II. knjiga (I. 801—1000) :

str. LXXXIV+514 . . . K 10—

Za redne člane »Leonove družbe« I. knjiga
K 4—, II. K 5— . . . Za podporne člane »Leo-
nove družbe« I. knjiga K 5—, II. kron 7—.

: **Leonova družba v Ljubljani.** :